

Program nauczania
dla liceum ogólnokształcącego

HISTORIA

Program zatwierdzony do użytku szkolnego przez MEN dnia 27.09.1996r.

Decyzja nr DKO- 4015-10/96

Warszawa 1997

WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

PL
-29
1,97)

Historia : program nauczania dla liceum ogólnokształcącego ; program zatwierdzony do użytku szkolnego przez MEN w dniu 27.09.1996. / [opr. zesp. w skł.: Zofia Teresa Kozłowska ...]. - Wyd. 1. - Warszawa : Wydawn. Szkol. i Ped., 1997. - 63 S.

Einheitssacht.: Lehrplan (Polska) / Geschichte / 1997

Allgemeinbild. Lyzeum

ISBN 83-02-06503-X

97/1057 ; 2000/3085

Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze nauczyciela historii w szkolnictwie podstawowym i średnim oraz w charakterze doradcy metodycznego; współautorstwo podręcznika historii nowożytnej dla liceum ogólnokształcącego, autorstwo zeszytu ćwiczeń dla szkoły podstawowej; publikacji w czasopismach metodycznych.

Dr WŁODZIMIERZ MĘDRZECKI, adiunkt Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk

Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze nauczyciela historii w szkolnictwie średnim oraz wykładowcy w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego; autorstwo książek historycznych; publikacje w czasopismach.

Dr MELANIA SOBAŃSKA-BONDARUK, adiunkt Zakładu Historii Historiografii i Dydaktyki Historii Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego

Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze nauczyciela historii w szkolnictwie podstawowym i średnim oraz doradcy metodycznego i wykładowcy uniwersyteckiego; współautorstwo telewizyjnych programów edukacyjnych i podręcznika z zakresu dydaktyki historii; autorstwo zeszytu ćwiczeń dla szkoły podstawowej, książek historycznych i artykułów w prasie fachowej.

Prof. dr hab. EWA WIPSYZKA-BRAVO, pracownik naukowo-dydaktyczny Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego

Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze nauczyciela historii w szkolnictwie średnim oraz wykładowcy uniwersyteckiego; autorstwo podręczników szkolnych i akademickich oraz książek historycznych; publikacje w czasopismach.

Dr KATARZYNA ZIELIŃSKA, adiunkt Zakładu Historii Historiografii i Dydaktyki Historii Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego

Dorobek dydaktyczny: praca w charakterze nauczyciela historii w liceum ogólnokształcącym oraz wykładowcy uniwersyteckiego; współautorstwo podręczników historii nowożytnej dla szkoły średniej oraz zeszytu ćwiczeń dla szkoły podstawowej, publikacji w czasopismach metodycznych i historycznych.

Georg-Eckert-Institut BS78

1 015 235 0

Spis treści

I. Charakterystyka programu	3
II. Cele nauczania	12
Cele ogólne	12
Cele etapowe	12
III. Treści nauczania	16
Program podstawowy	16
Program uzupełniający	29
Propozycje tematów powtórzeniowych	50
IV Przewidywane osiągnięcia uczniów	52
V Uwagi o realizacji programu	59
Korelacja z nauczaniem innych przedmiotów	60
VI Kontrola i ocena osiągnięć uczniów	62

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
-Schulbuchbibliothek-

2000/3085

PL

2-29

(1,97)

+1

I. CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU

Historia odgrywa w systemie kształcenia ogólnego w szkole polskiej istotną rolę. Wprowadza uczniów w świat wartości narodowych i uniwersalnych, zapewnia wiedzę o społeczeństwie i mechanizmach jego funkcjonowania, państwie, gospodarce, stosunkach wewnętrznych w naszym kraju i o sytuacji międzynarodowej w przeszłości i w chwili obecnej.

Wiedza i umiejętności zdobywane przez uczniów w procesie nauczania historii umożliwiają zrozumienie przeszłości, kształtują postawy obywatelskie, w których szacunek dla demokracji, odrębności innych, wysiłków na rzecz ochrony środowiska naturalnego, integracji w skali regionu, kontynentu i globu odgrywa istotną rolę. Nie sposób zrozumieć współczesności ani projektować przyszłości - w dziedzinie idei, instytucji życia publicznego, stosunków międzynarodowych, gospodarki czy kultury - bez docierania do ich historycznych korzeni i uwarunkowań.

CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA

Program nauczania historii w szkole średniej ma charakter koncentryczny - opiera się na wiedzy i umiejętnościach nabytych w szkole podstawowej. W związku z rozwojem intelektualnym uczniów wymaga większej samodzielności w dochodzeniu do wiedzy. Zakłada przechodzenie od przyswajania informacji do samodzielnego ich poszukiwania, doskonalenia umiejętności krytyki, dyskusji i polemiki oraz stosowania zdobytej wiedzy do rozwiązywania problemów.

Treści nauczania koncentrują się wokół tych samych wątków, które tworzyły oś konstrukcyjną programu szkoły podstawowej, dotyczą charakteru i przemian społeczeństwa, organizacji i funkcjonowania państwa, sposobów i efektów gospodarowania, tworzenia i funkcjonowania szeroko rozumianej kultury. Jednak obraz przeszłości w szkole średniej jest bardziej złożony. Uczeń poznaje przede wszystkim zjawiska i procesy historyczne, poszukując ich przyczyn i uwarunkowań, określając bezpośrednio i długofalowe konsekwencje, szukając prawidłowości przebiegu procesu dziejowego. Dokonuje się znaczące poszerzenie i pogłębienie bazy pojęciowej ucznia, która powinna umożliwiać dostrzeganie wieloznaczności i zmienności terminów historycznych i socjologicznych.

Kształtowanie obiektywnego obrazu przeszłości i dochodzenie do prawdy wymaga na tym szczeblu kształcenia historycznego rozumienia różnic w poglądach na węzłowe pro-

blemy przeszłości. Uczniowie doskonalą swe umiejętności samodzielnego dochodzenia do wiedzy, formułowania opinii, doboru argumentów i obrony własnego zdania w dyskusji, grze symulacyjnej, polemice, rozprawce, referacie, recenzji.

Wiedzę o przeszłości uczniowie czerpią z różnych źródeł. Nie tylko z lekcji historii, lecz także z samodzielnej lektury, środków masowego przekazu, tradycji rodzinnej i przekazu potocznego, a także z nauki innych przedmiotów. Zadaniem lekcji historii jest integracja zdobywanej wiedzy oraz doskonalenie umiejętności jej selekcji, interpretacji i wykorzystania do budowy spójnego obrazu świata uczniów. Dlatego w realizacji programu ważne jest podejmowanie inicjatyw interdyscyplinarnych, aby połączyć treści historyczne z treściami ekologicznymi, ekonomicznymi, społecznymi, literackimi. Ważne jest także organizowanie sytuacji dydaktycznych, w których historia zainspiruje aktywność plastyczną, polonistyczną, muzyczną, geograficzną i politologiczną uczniów. Stanowić to będzie podstawę do tworzenia spójnego obrazu świata i odczuwania związków kulturowych (ojczyzna - Europa - krąg cywilizacyjny - świat) ujętych systemowo.

UKŁAD I DOBÓR TREŚCI

Zaprezentowany niżej program został skonstruowany na zasadach dotychczas nie praktykowanych. Przyjmując, że jedną z najpoważniejszych wad dotychczas obowiązujących programów nauczania było ich przetwarzanie materiałem faktograficznym, zwłaszcza z zakresu historii politycznej, zdecydowano się na ograniczenie zestawu treści, których przekazanie uczniom należy uznać za niezbędne.

Program podstawowy (treści obligatoryjne), zawierający treści i umiejętności, których opanowanie jest niezbędne, został uzupełniony **programem uzupełniającym** (treści fakultatywne). Program uzupełniający daje nauczycielowi możliwość zrealizowania pomysłów innowacyjnych i zaspokojenia pozaprogramowych aspiracji i potrzeb uczniów. Zestaw ten zawiera propozycje treści, które można wprowadzić po realizacji zestawu treści podstawowych. Został pomyślany z jednej strony jako rozwinięcie problematyki zawartej w części podstawowej (np. propozycje szczegółowych ujęć zjawisk omawianych syntetycznie), a z drugiej jako propozycja wprowadzenia do programu nauczania danej klasy dodatkowych wątków (np. historii wybranego regionu czy kraju, aspektu dziejów - gospodarki, życia codziennego, religii etc.).

Materiał zawarty w zestawie treści fakultatywnych można uwzględnić lub pominąć.

Należy podkreślić, że poszczególne tematy programowe nie są równoznaczne z tematami lekcji. Liczbę godzin na ich realizację określa nauczyciel.

W programie uwzględniono również propozycje tematów powtórzeniowych pozwalających na podsumowanie kolejnych etapów kształcenia historycznego oraz wskazanie problemów dyskusyjnych.

W doborze treści programowych kierowano się następującymi założeniami :

- budowy programu bez tendencji politycznej, dającego możliwość zaprezentowania różnych racji politycznych i światopoglądowych, bez wskazywania preferencji; jednocześnie program zawiera ocenę zjawisk jednoznacznie negatywnych, np. zbrodni, ludobójstwa, łamania podstawowych zasad etyki, świadomego odbierania podmiotowości grupom i jednostkom;
- uznania faktu społecznego za siłę motoryczną historii; celem doboru treści programowych jest więc ukazywanie faktów społecznych w ich możliwie jak najszerszych uwarunkowaniach i złożoności;

- uznania dziejów narodowych za integralną część dziejów powszechnych, dlatego treści dotyczące przebiegu procesów historycznych w skali kontynentu i świata nie mogą być ograniczane. W prezentacji kolejnych epok dziejów ojczystych za punkt wyjścia przyjmuje się tło powszechne.
- kształtowania relacji między historią polityczną, społeczną, gospodarczą i dziejami kultury w ten sposób, aby nie pomijać rzeczy najważniejszych dla każdej z wymienionych dziedzin aktywności człowieka;
- systematycznego prezentowania treści historii politycznej, społecznej, gospodarczej i kulturalnej każdej epoki;
- pozostawienia nauczycielowi znacznego zakresu autonomii w planowaniu procesu edukacji historycznej.

Zgodnie z przyjętym przez autorów kryterium koncentracji treści wokół szczególnie ważnych wydarzeń historycznych, zostały one tak dobrane, aby w toku ich interpretacji i oceny uczniowie mogli zrozumieć istotę przemian oraz różne ich wartościowanie, interpretacje i oceny - zgodne to jest z kryterium autonomii nauczyciela.

Treści nauczania dotyczące starożytności koncentrują się wokół następujących wątków tematycznych

- procesy osadnicze i państwowotwórcze oraz ich uwarunkowania,
- modele stosunków społecznych i formy organizacyjne działalności ludzkiej (gospodarka, formy ustroju politycznego, kultura),
- systemy religijne i ich funkcje w życiu społecznym,
- wkład cywilizacji starożytnych do kultury ogólnoludzkiej.

W programie historii średniowiecznej główne zjawiska i procesy epoki stanowią:

- geneza Europy średniowiecznej i ewolucja ustrojowa państw,
- feudalizacja, system stanowy i stosunki lenne,
- procesy osadnicze i przemiany w wytwórczości,

- organizacja Kościoła katolickiego, jego relacje z władzą świecką i wkład do kultury. Rola innych Kościołów i ruchów religijnych,
- dziedzictwo kulturowe średniowiecza.

Treści nauczania historii nowożytnej koncentrują się wokół następujących problemów:

- przemiany struktur gospodarczych i społecznych,
- ekspansji Europejczyków na inne kontynenty i jej różnorodnych konsekwencji,
- tworzenia się nowożytnych systemów władzy,
- rozłamów w chrześcijaństwie,
- intelektualnych i technicznych osiągnięć Odrodzenia, Baroku i Oświecenia.

Nauczanie historii XIX w. zostało podporządkowane ukazaniu przebiegu następujących zjawisk i procesów:

- tworzeniu się nowoczesnego, demokratycznego społeczeństwa,
- kształtowaniu się nowoczesnych narodów,
- industrializacji,
- pojawianiu się nowych czynników decydujących o znaczeniu i potęgze państwa.

Na tle procesów uniwersalnych XIX w. ukazano kluczowe problemy dotyczące dziejów polskich tej doby, które dostarczają odpowiedzi na temat:

Jak brak niepodległego państwa polskiego wpływał na przebieg wymienionych wyżej procesów w obrębie polskiej wspólnoty narodowej, pod jakim względem Polacy stracili wiek XIX, pod jakim został on wykorzystany dla naszego dorobku dziejowego, jakie czynniki pozwoliły Polakom jako narodowi świadomemu swych celów i dążącemu do niepodległości obronić się przed wynaradawiającą polityką zaborców, czy większą rolę odgrywała irredenta, czy formy walki wykorzystujące możliwości legalnej pracy na niwie narodowej, jakie są trwałe wartości polskiego dorobku dziejowego pochodzące z wieku XIX.

Kanwę tematyczną materiału programowego z historii XX wieku stanowią:

- geneza i skutki wojen światowych,
- próby budowy takiego systemu stosunków międzynarodowych, który pozwoliłby na wyeliminowanie przemocy w stosunkach i narastających dysproporcji między poszczególnymi państwami i regionami,
- geneza i charakterystyka totalitaryzmu, przyczyny jego sukcesów i ostatecznej klęski,
- problem przekształceń gospodarki i społeczeństwa prowadzących do uformowania się nowoczesnego społeczeństwa postindustrialnego, zalety i zagrożenia.

W kontekście wyżej wymienionych problemów ujęte są w programie zagadnienia dziejów ojczystych:

- znaczenie odzyskania niepodległości dla położenia i dalszych losów narodu polskiego,
- charakterystyka i ocena warunków funkcjonowania narodu polskiego w dobie ładu jałtańskiego,
- przemiany gospodarcze, społeczne, etniczne, polityczne i kulturowe po II wojnie światowej. Próby przezwyciężenia zapóźnienia rozwojowego.

Autonomia nauczyciela w sferze merytorycznej przejawia się w swobodzie doboru treści szczegółowych, tematyki fakultatywnej oraz powtórzeniowej. Nauczyciel dobiera metody, formy organizacyjne nauczania, środki dydaktyczne oraz określa czas realizacji działań programu w obrębie obowiązującej siatki godzin.

Program nie sugeruje kanonu postaci historycznych, których kreatywna rola w dziejach powinna podlegać szczegółowej analizie. Doboru biografów wybitnych jednostek dokonuje nauczyciel. Analiza i ocena działalności ludzi powinna służyć wyjaśnieniu, jak ludzie interpretowali przeszłość, w jaki sposób pragnęli modyfikować teraźniejszość? Jakie grupy popierały ich działalność? Dlaczego jednostki nie zawsze podzielały poglądy grup lub społeczeństw, do których należały? Co wybitne jednostki wniosły do historii?

Dzieje lokalne, regionalne i narodowe stanowią integralny element dziejów powszechnych. Poznawane w sposób synchroniczny umożliwiają zrozumienie różnic w charakterze stosunków gospodarczych, kulturowych i politycznych oraz ocenę roli Polski w przemianach dokonujących się w skali szerszej (regionu, kontynentu, świata). Ujęcia porównawcze będą możliwe jedynie wtedy, gdy najpierw zostanie zarysowana charakterystyka wydarzeń o zasięgu europejskim (światowym), a w jej kontekście analiza przemian w Polsce.

Uznając, że uogólnienie i synteza materiału stanowi istotną formę podsumowania efektów kształcenia w kolejnych etapach nauki (po realizacji działu, epoki, kursu), zawarto w programie propozycję lekcji powtórzeniowych. Ich tematyka ma charakter fakultatywny. Można ją modyfikować i wzbogacać zależnie od możliwości i czasu przeznaczono na powtarzanie i kontrolę wyników nauczania.

Lekcje powtórzeniowe mogą bilansować dorobek epok, stanowić ujęcie porównawcze lub odniesienie wydarzeń regionalnych do dziejów powszechnych. Mogą również być potraktowane jako studium jednego długotrwałego zjawiska (migracje, symboliczna rola niektórych miejsc na Ziemi, np. Jerozolimy, problem symboli władzy, konflikt aspiracji między tronem a ołtarzem, konflikty etniczne i rasowe na różnych obszarach itp.).

Utrwalanie i synteza materiału powinna stanowić okazję do rozwijania umiejętności opisywania i wyjaśniania przemian, rozumienia różnych interpretacji historii oraz działania na materiale (polemika, recenzja, rozprawka, referat).

Szczególną uwagę należy poświęcić rozumieniu i stosowaniu pojęć historycznych. Baza pojęciowa ucznia szkoły średniej ulega pogłębieniu, uświadamia on sobie, na czym polega wieloznaczność pojęć i zmiany ich znaczenia w czasie. W celu uporządkowania aparatu pojęciowego, z którym powinien zapoznać się uczeń szkoły średniej, w opisie oczekiwanych osiągnięć zamieszczamy wykaz pojęć i terminów, których cechy powinien znać, i definicje, które powinien formułować.

WARUNKI REALIZACJI PROGRAMU

Warunki organizacyjne

Program jest przeznaczony dla wszystkich liceów ogólnokształcących o różnych warunkach lokalowych, w których uczy się młodzież w wieku 15 do 19 lat o zróżnicowanych możliwościach intelektualnych, aspiracjach i ambicjach.

Powinien być realizowany w wymiarze minimum od ośmiu (klasy o profilu matematyczno - fizycznym) do dwunastu (klasy humanistyczne) godzin tygodniowo w czteroletnim cyklu kształcenia. W miarę możliwości szkoły podstawowa liczba godzin na realizację programu może zostać zwiększona.

Kryteria periodyzacji dziejów zastosowane w programie stanowią kompromis między wymogami historiografii i dydaktyki historii. Przyjęty podział dziejów oznacza, że uczeń będzie poznawać w jednej klasie kilka okresów historycznych. Szczególną uwagę należy zwrócić na nauczanie historii współczesnej, niezbędnej uczniom rozpoczynającym samodzielne życie. Praktyka zbyt szczegółowej realizacji materiału z epok wcześniejszych powodować może opóźnienia w realizacji programu i spiętrzenie zadań dydaktycznych w klasie maturalnej.

Respektując autonomię nauczyciela w doborze treści szczegółowych i czasu na ich realizację, autorzy programu sugerują zastosowanie w toku nauczania następujących cezur między klasami;

- kl. I - do końca XV w.
- kl. II - do 1815 r.
- kl. III - do 1939 r.
- kl. IV - od 1939 do 1989 r.

Nauczyciel historii i warsztat jego pracy

Specyfika przedmiotu wymaga od nauczyciela szerokiej wiedzy i szczególnych predyspozycji osobowościowych, umożliwiających, dobrą komunikację z klasą i konkretnymi uczniami, na zasadzie partnerstwa, oraz umiejętność modelowania postaw i zachowań wychowanków.

Historii powinien więc uczyć nauczyciel posiadający wyższe wykształcenie historyczne i kwalifikacje pedagogiczne lub tzw. dwuzawodowiec z przygotowaniem pedagogicznym.

Warunkiem efektywnego nauczania historii jest właściwie wyposażona pracownia przedmiotowa. Wymienione pomoce stanowią niezbędny zestaw wyposażenia pracowni, warunkujący realizację procesu dydaktycznego:

- a) alternatywne podręczniki na dany poziom kształcenia umożliwiające korzystanie z różnych propozycji dydaktycznych,
- b) czasopisma historyczne i historyczno - metodyczne aktualizujące wiedzę i informacje o postępie w nauce historycznej i dydaktyce historii (przede wszystkim *Wiadomości Historyczne* i *Mówią Wieki*),
- c) wybory tekstów źródłowych z różnych epok dostosowane do różnych poziomów kształcenia,
- d) historyczna literatura naukowa, popularnonaukowa i piękna (dział w bibliotece szkolnej uzupełniany w porozumieniu z nauczycielem historii), słowniki historyczne, encyklopedie, roczniki statystyczne,
- e) mapy ścienne, podręczne i atlasy - rozwojowe, przekrojowe, problemowe oraz plany miast,
- f) zabytkowe przedmioty historyczne i modele zabytków zgromadzone w kąciку pamiątek lub muzeum szkolnym,
- g) środki obrazowe - obrazy i reprodukcje, foliogramy i przeźrocza, modele oraz urządzenia techniczne do ich ekspozycji,
- h) środki audiowizualne - nagrania szkolnych audycji radiowych, fonogramy, nagrania magnetofonowe muzyki z różnych epok, prozy i poezji, zbiór kaset edukacyjnych

wraz z przewodnikami metodycznymi, wspomnień i relacji, przezrocza udźwiękowione, programy telewizyjne, filmy.

i) magnetofon, telewizor, magnetowid i rzutnik pisma.

Wraz z powstawaniem możliwości finansowych i technicznych należy dążyć do wyposażenia pracowni w sprzęt komputerowy pozwalający wykorzystywać komputerowe programy edukacyjne z zakresu historii, gry symulacyjne, zestawienia chronologiczne, bazy danych etc. Uczniowie mogą wykorzystywać komputer przy realizacji różnych zadań stawianych przez nauczyciela.

Wśród środków dydaktycznych w nauczaniu historii szczególną rolę odgrywa podręcznik szkolny. Z reguły zawiera on znacznie więcej materiału historycznego, niż przewiduje program obligatoryjny. Z drugiej jednak strony w czasie samodzielnej pracy nad przygotowaniem zadań wyznaczonych przez nauczyciela (recenzja, referat, przygotowywanie debaty etc.) zasób materiału zawarty w konkretnej partii podręcznika może być niewystarczający. Uczeń nie jest zobowiązany do dokładnego studiowania wszystkich kolejnych rozdziałów podręcznika szkolnego. Podręcznik ma stanowić podstawową pomoc w pracy intelektualnej ucznia, dawać podstawowe informacje pozwalające dotrzeć do innych źródeł wiedzy historycznej (źródła, słowniki, literatura naukowa i popularnonaukowa etc.). O zakresie, w jakim jest wykorzystywany przez uczniów, decyduje nauczyciel. Walory podręcznika powinny być maksymalnie wyzyskane w celu doskonalenia techniki samokształcenia i wdrażania uczniów do systematycznego korzystania z załączonych do podręcznika materiałów źródłowych, map, ilustracji, tablic chronologicznych, wykresów i zestawień statystycznych.

Nie sposób przecenić roli wykorzystania różnorodnych źródeł w procesie wychowania historycznego. Źródła historyczne powinny stawać się twórczym do samodzielnej pracy intelektualnej ucznia jako źródło wiedzy i materiał podlegający krytycznej weryfikacji. Zadaniem nauczyciela jest ukierunkowywanie pracy uczniów w taki sposób, aby praca ze źródłem miała charakter możliwie wszechstronny oraz poprawny logicznie i warsztatowo. Nie należy narzucać uczniom kanonu interpretacyjnego wykorzystywanego materiału. Ewentualna zmiana opinii powinna następować jedynie jako wynik merytorycznej dyskusji między prezentującymi odmienne zdania uczniami lub między uczniami a nauczycielem. Praca nad materiałami źródłowymi jest ważnym elementem procesu kształtowania zdolności ucznia do samodzielnej pracy intelektualnej i krytycznej postawy wobec świata.

W miarę możliwości powinny też być zastosowane metody kontaktów społecznych - spotkania uczniów z wybitnymi postaciami świata polityki, gospodarki kultury, uczestnikami ważnych wydarzeń o charakterze historycznym, wywiady przeprowadzane przez uczniów z takimi postaciami, spisywanie ich relacji etc.

II. CELE NAUCZANIA

CELE OGÓLNE

Celem nauczania historii w szkole średniej jest przygotowanie młodzieży do życia społecznego, kształtowanie jednostki twórczej, zdolnej do uczestnictwa w ekonomicznym, kulturalnym i politycznym życiu narodu, zintegrowanej Europy i wspólnoty ludzkiej, rozumiejącej, respektującej i potrafiącej realizować w praktyce uznane wartości humanistyczne i demokratyczne, zdolnej do samodzielnego wyboru racji i wartości, akceptującej prawa innych do odrębności i godnego życia, potrafiącej odnaleźć własne miejsce w najbliższym środowisku i społeczeństwie oraz służyć tym wspólnotom.

Podstawowymi celami nauczania historii w szkole średniej są:

- pogłębianie wiedzy o otaczającym świecie i zachodzących w nim procesach i zjawiskach historycznych,
- rozwijanie myślenia historycznego, racjonalizacja świadomości historycznej,
- przygotowywanie uczniów do scalania i integracji wiedzy o przeszłości i życiu społecznym czerpanej z różnych źródeł informacji,
- rozbudzanie zainteresowania przeszłością, zachęcanie do samodzielnego wysiłku intelektualnego nad jej poznawaniem,
- rozwijanie umiejętności praktycznych umożliwiających korzystanie z literatury oraz źródeł historycznych,
- pogłębianie rozumienia pojęć i wartości niezbędnych do zrozumienia życia społecznego oraz aktywnego w nim uczestnictwa.

CELE ETAPOWE

Ze względu na specyfikę historii klasyfikacja taksonomiczna celów kształcenia historycznego obejmuje trzy poziomy;

I. Wiedza i jej rozumienie,

II. Umiejętności,

III. Wartości, poglądy i postawy.

Poziomy te odpowiadają tradycyjnemu podziałowi celów nauczania na poznawcze, kształcące i wychowawcze. Dwa pierwsze poziomy klasyfikacyjne stanowią podstawę do formułowania standardów wymagań i pomiaru osiągnięć szkolnych z historii.

I. Wiedza i jej rozumienie:

- pamiętanie i rozumienie faktów, nazwisk, dat, pojęć i ocen dotyczących najważniejszych etapów rozwoju cywilizacyjnego ludzkości w zakresie wyznaczonym programem,
- rozumienie genezy współczesności, a szczególnie istniejących obecnie systemów ustrojowych, stosunków międzynarodowych, przemian w gospodarce, kulturze,
- rozumienie roli jednostek i grup w procesie dziejowym oraz ich poglądów i postaw w sytuacjach złożonych,
- dostrzeganie związku między dziejami regionalnymi, ojczystymi i powszechnymi,
- opisywanie i wyjaśnianie przemian i ich przyczyn oraz analizowanie sytuacji historycznych pod różnym kątem (integralnie, globalnie, synchronicznie, porównawczo, genetycznie),
- rozumienie specyfiki rekonstrukcji procesu dziejowego (źródła, interpretacje) i znajomość ogólnych zasad naukowego poznawania przeszłości.

II. Umiejętności:

- poszukiwanie i gromadzenie informacji historycznych,
- rekonstruowanie fragmentów przeszłości na podstawie o materiału źródłowego i literatury,
- rozpoznawanie i krytyka różnych rodzajów źródeł, ocenianie ich wiarygodności i wartości przez odnoszenie do sytuacji, w której powstały,
- rozumienie różnych interpretacji historii, wyjaśnianie, dlaczego różne grupy i społeczeństwa rozmaicie interpretują i wykorzystują historię,

- dostrzeganie zmienności ocen historycznych oraz treści pojęć,
- formułowanie i rozwiązywanie problemów,
- łączenie nowych treści z wcześniej poznanymi,
- biegle posługiwanie się pojęciami dotyczącymi czasu i przestrzeni,
- przygotowywanie memorialów, petycji, skarg, tekstów, konspektów wystąpień publicznych i innych dokumentów obywatelskich stosowanych w demokratycznych procedurach społecznych,
- dyskusja na tematy naukowe z wykorzystaniem wiedzy i różnych źródeł informacji (literatura, mapa, materiał statystyczny, film, encyklopedia itp.) .

III. Wartości:

- rzetelny stosunek do przeszłości i teraźniejszości (poszanowanie faktów, ostrożność w formułowaniu uogólnień i ocen, rozpoznawanie i krytyka mitów oraz innych pozanaukowych form myślenia),
- szacunek dla własnego narodu, państwa oraz innych narodów i ich kultury,
- przygotowanie do życia w demokratycznym i pluralistycznym społeczeństwie (uznanie dominującej roli aktywności człowieka w procesie przemian, poszanowanie wartości życia i godności ludzkiej, szacunek dla prawa, otwartość na nowe poglądy i systemy wartości),
- znajomość i respektowanie praw człowieka,
- gotowość do przeciwstawienia się przejawom patologii życia publicznego,
- przekonanie o potrzebie godzenia własnych potrzeb z potrzebami społecznymi,
- gotowość do wzbogacania własnego świata duchowego, charakteru, woli i rozwijania wrażliwości moralnej i estetycznej,
- przygotowanie do uczestnictwa w kulturze.

Absolwent szkoły średniej powinien:

- znać społeczne, kulturowe, ekonomiczne i polityczne uwarunkowania życia społecznego w przeszłości i współcześnie,
- posiadać umiejętność globalnego i dynamicznego pojmowania przeszłości,
- dostrzegać cechy charakterystyczne epok i okresów historycznych,
- rozumieć prawidłowości przebiegu procesów historycznych,
- dostrzegać dziedzictwo różnych cywilizacji we współczesnej kulturze,
- prezentować pogłębione rozumienie zasad zgodnych z wartościami demokratycznymi (wolność, równość, prawa człowieka, szacunek dla prawa) i zagrożeń demokracji,
- posiadać umiejętności potrzebne do skutecznego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu obywatelskim społeczności lokalnej i narodu,
- bronić własnych poglądów w dyskusji i polemice,
- oceniać koncepcje polityczne i etyczne oraz działalność grup i jednostek,
- biegle posługiwać się mapą, szkicem, planem sytuacyjnym, materiałem statystycznym, prasowym, ikonograficznym, tabelami chronologicznymi, synchronicznymi i diachronicznymi,
- umieć przeprowadzić krytyczną analizę różnych typów źródeł historycznych,
- samodzielnie zdobywać informacje i być gotowy do ich krytycznej analizy oraz weryfikacji.

Absolwent szkoły średniej poza ogólną wiedzą o problemach poszczególnych epok i umotywowaną opinią na ich temat powinien wykorzystywać posiadane informacje do interpretacji utworu literackiego, obrazu, zabytku, materiałów statystycznych. Powinien dysponować zasobem pojęć historycznych i z zakresu nauk społecznych zapewniających swobodne korzystanie z prasy, popularnych wydawnictw źródłowych i literatury popularnonaukowej, znać podstawowe źródła informacji o wydarzeniach z przeszłości oraz umieć do nich samodzielnie dotrzeć. Powinien posiadać umiejętność ustnej i pisemnej wypowiedzi dotyczącej tematyki historycznej lub społecznej .

III. TREŚCI NAUCZANIA

PROGRAM PODSTAWOWY

Starożytność

1. Najstarsze dzieje ludzkości

Antropogeneza. Wielkie epoki w najstarszych dziejach ludzkości: paleolit, neolit (pochodzenie terminów, podstawowe cechy ze szczególnym naciskiem na rewolucję neolityczną).

Źródła naszej wiedzy.

2. Cywilizacje starożytnego Wschodu

Warunki naturalne, w których cywilizacje wschodnie znalazły szczególnie dogodne warunki do rozwoju. Techniki irygacyjne, konsekwencje ich stosowania dla organizacji społeczeństw.

Powstanie państwa: definicja państwa, jego funkcje. Proces urbanizacji. Powstanie pisma: ewolucja od pisma obrazkowego do alfabetu, funkcje pisma w państwach wschodnich.

Najważniejsze ośrodki cywilizacyjne Bliskiego Wschodu.

3. Świat greckich polis

Warunki naturalne Grecji właściwej. Rozszerzanie się granic greckiego świata: proces kolonizacji wybrzeży Morza Śródziemnego i Czarnego.

Polis jako podstawowa forma ustroju państw greckich. Typy ustrojów polis: oligarchia, tyrania, demokracja. Funkcjonowanie demokratycznej polis (na przykładzie Aten w drugiej połowie V w. p.n.e.).

Wojny Greków z Persami.

Religia Greków: politeizm, antropomorficzny charakter bóstw greckich, mity. Kultura Greków: poematy Homera, teatr ateński; powstanie filozofii; sztuka.

4. Macedonia i świat monarchii hellenistycznych

Macedonia: warunki naturalne, ludność, armia macedońska w IV w. p.n.e. Wyprawa Aleksandra Wielkiego na Persję. Powstanie greckich monarchii na Wschodzie. Kultura hellenistyczna: relacje między cywilizacjami wschodnimi a cywilizacją, grecką.

5. Rzym królewski i republikański

Warunki naturalne i ludność Italii. Powstanie Rzymu. Najważniejsze instytucje polityczne republiki rzymskiej (zgromadzenia, senat, urzędnicy).

Podboje: italskie i pozaitalskie. Źródła sukcesów militarnych Rzymu: armia, organizacja obszarów podbitych. Skutki podbojów dla struktury społecznej republiki w okresie III-II w. p.n.e.: sytuacja chłopstwa, wzrost niewolnictwa, powiększenie proletariatu, elity władzy (nobilitas i ekwici)

6. Cesarstwo rzymskie

Terytorium, sposób zarządzania imperium. Grupy rządzące Rzymem: proces wchłaniania elit lokalnych przez elitę imperialną. System ochrony granic. Relacje między imperium a plemionami barbarzyńskimi.

Kultura: wielość kulturowa imperium, romanizacja obszarów zachodnich, prawo rzymskie, budownictwo.

Religia: nowe potrzeby i nowy typ religijności w początkach cesarstwa.

Powstanie chrześcijaństwa. Kościół w czasach przedkonstantyńskich: prześladowania, organizacja Kościoła. Zwycięstwo chrześcijaństwa w IV w.

Zmiana sytuacji cesarstwa na granicach w III i IV w.. Skutki wojen z barbarzyńcami dla stabilności wewnętrznej cesarstwa.

Załamanie jedności świata śródziemnomorskiego u schyłku IV w. Upadek rzymskiego porządku na Zachodzie.

7. Arabowie

Warunki naturalne i ludność Półwyspu Arabskiego.

Mahomet i stworzona przez niego religia, Koran.

Podboje arabskie: przyczyny sukcesów.

Państwo kalifów: zasięg terytorialny, źródła jego siły i słabości.

Rola Arabów w dziejach kultury jako pośredników między różnymi cywilizacjami.

Średniowiecze

1. U progu Europy

Europa u progu wieków średnich. Kręgi cywilizacyjne. Warunki ekonomiczne i sposób życia. Wpływ wędrówek ludów na przeobrażenia gospodarcze, społeczne i polityczne. Języki i narody Europy średniowiecznej.

2. Chrześcijaństwo

Rozszerzenie i ewolucja chrześcijaństwa. Ruchy monastyczne. Rola papieża.

Narodziny i rozwój państwa kościelnego. Stosunki z Kościołem wschodnim i islamem. Obszary i zadania misyjne. Rozwój organizacji kościelnej w krajach nowo ochrzczonych. Życie religijne. Synkretyzm religijny, proces pogłębiania chrześcijaństwa.

3. Monarchia Karola Wielkiego

Podboje. Organizacja państwa. Patrymonialny i sakralny charakter monarchii. Powiązania z Kościołem i papieżem, umocnienie organizacji kościelnej, klasztory. Stosunki z cesarstwem wschodnim.

Rozpad państwa Karola Wielkiego. Powstanie państw w Europie Środkowej i Wschodniej. Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Stosunki międzypaństwowe w Europie i na Bliskim Wschodzie.

4. Polska za pierwszych Piastów

Geneza i rozwój organizacji wczesnego państwa polskiego. Chrzczenie i Kościół, Stosunki z sąsiadami.

5. Gospodarka i struktura społeczna

Własność ziemska i poddaństwo podstawą funkcjonowania państwa i społeczeństwa w dobie feudalizmu. Struktury zależności lennej. Rolnictwo, techniki uprawy, hodowla. Strefy gospodarki samowystarczalnej i zamkniętej. Ograniczenia handlu i wymiany. Stosunki społeczne i gospodarcze w Europie Środkowo - Wschodniej.

6. Kultura

Dziedzictwo kultury starożytnej. Kultura uczona w służbie Kościoła i monarchii: prawo, kancelarie, szkoły katedralne i klasztorne, przekaz rękopiśmienny kultury umysłowej, piśmiennictwo kościelne, literatura piękna; sztuka przedromańska i romańska. Kultura ludowa.

Światopogląd tradycyjny ludów Europy - wkład do literatury i sztuki.

7. Rozwój systemu stanowego

Utrwalenie systemu lennego na Zachodzie. Partykularyzm organizacji państwowych, jego rola w aktywizacji życia społecznego, gospodarczego, rozwoju poczucia tożsamości narodu politycznego. Postęp techniczny i organizacyjny w gospodarce europejskiej. Wzrost demograficzny.

Rozwój miast i przemiany w ich organizacji. Rozwój i rola handlu. Szlaki handlowe krajowe i międzynarodowe. Początki społeczeństwa stanowego.

Odrębność rozwoju Europy Środkowo - Wschodniej. Nowe prawo osadnicze.

8. Rozwój Kościoła zachodniego

Przemiany i reformy Kościoła w XI wieku. Walka o inwestyturę. Rozwój życia zakonnego. Rozszerzanie organizacji parafialnej. Pielgrzymki i wyprawy misyjne.

Rozłam Kościoła; Kościół wschodni i Kościół zachodni. Konfrontacja z islamem. Krucjaty. Herezje.

9. Państwa pełnego średniowiecza

Walka o przodownictwo w świecie chrześcijańskim. Monarchie stanowe. Związki miast w basenie Morza Śródziemnego i Morza Bałtyckiego. Drogi rozwoju państw Europy Środkowo - Wschodniej. Ekspansja imperium mongolskiego.

10. Państwo polskie w dobie rozbicia dzielnicowego

Testament Bolesława Krzywoustego i jego następstwa. Przemiany polityczne. Stosunki z sąsiadami dawnymi i nowymi.

11. Kultura

Uniwersalizm i zróżnicowanie kultury średniowiecznej. Zasięg łacińskiej kultury uczonej. Powstanie uniwersytetów. Sztuka gotycka. Piśmiennictwo łacińskie i w językach narodowych. Kultura miast i wsi. Zasięg kultury bizantyńskiej.

12. Przesilenia gospodarki i społeczeństwa w XIV i XV w.

Kryzys gospodarczy, demograficzny i społeczny na zachodzie. Zmiany organizacji produkcji w rzemiośle, rozwój nowych form gospodarki pieniężnej. Nowe szlaki i ośrodki handlowe.

Swoiste cechy rozwoju Europy Środkowej i Wschodniej. Przyczyny wypraw do krajów zamorskich.

13. Mapa polityczna Europy późnośredniowiecznej

Przemiany w Cesarstwie. Wojna stuletnia i jej następstwa. Kraje śródziemnomorskie. Ekspansja imperium tureckiego. Przemiany polityczne w Europie Środkowo - Wschodniej i w basenie Morza Bałtyckiego.

Unie między państwowe i ich rola dla organizacji życia politycznego. Polityka dynastyczna. Europa i Morze Śródziemne w końcu XV w.

14. Chrześcijaństwo w późnym średniowieczu

Kryzys chrześcijaństwa w XIV i XV w. Schizma, idea soborowa. Mistyka i nowa pobożność. Języki narodowe w Kościele. Wystąpienie Jana Husa. Upadek Konstantynopola. Idea Moskwy jako trzeciego Rzymu.

15. Polska za ostatnich Piastów i pierwszych Jagiellonów

Fazy jednoczenia państwa. Korona Królestwa Polskiego jako podstawa ideowa jego organizacji. Administracja i prawo. Struktura stanowa. Początki przywilejów szlacheckich. Polska monarchia stanowa. Andegawenowie i Jagiellonowie - polityka dynastyczna i jej następstwa.

16. Kultura

Szkolnictwo. Uniwersytet krakowski. Piśmiennictwo łacińskie i rozwój literatury w językach narodowych. Nowe formy literackie. Architektoniczne i artystyczne ramy życia ludzi późnego średniowiecza. Początki humanizmu włoskiego i Odrodzenia.

Epoka nowożytna

1. Odkrywanie i uzależnianie - ekspansja Europejczyków na inne kontynenty
Wielkie odkrycia geograficzne i zetknięcie się Europejczyków z cywilizacjami innych kontynentów. Budowa imperiów kolonialnych Portugalii, Hiszpanii, Francji, Holandii i Anglii. Azjatycka ekspansja Rosji.
Migracje Europejczyków poza ojczysty kontynent i ich różnorodne przyczyny.
Formy organizacyjne ekspansji kolonialnej.
2. Kształtowanie się gospodarki świata - europejskiego systemu światowego
Rozwój handlu światowego i nowe formy organizacyjne ekspansji handlowej i politycznej. Idea wolności mórz i handlu. Rewolucja cen w Europie. Specjalizacja regionów gospodarczych Europy. Udział Europy Środkowo - Wschodniej w przemianach gospodarczych kontynentu. Gospodarka folwarczno - pańszczyźniana.
3. Przełom renesansowy - rozwój myśli europejskiej w epoce wczesnonowożytnej
Uwarunkowania rozwoju myśli europejskiej: rozszerzenie znanego świata, świadomość różnorodności jego kultur, załamanie jedności chrześcijaństwa, druk i drukarstwo, alfabetyzacja społeczeństw, laicyzacja działalności intelektualnej, nowożytny mecenat.
Ewolucja humanizmu. Renesansowa teoria państwa i społeczeństwa. Przełom kopernikański, jego skutki światopoglądowe. Naśladownictwo starożytności podstawą rozwoju form klasycznych w sztuce.
Elementy jedności kultury europejskiej: Renesans w Polsce.
4. Rozłamy i misje - przemiany chrześcijaństwa w XVI i XVII w.
Reformacja - powstanie nowych wyznań i Kościołów w XVI w. Druga reformacja. Wpływ różnych nurtów reformacji na myśl europejską (kalwinizm, arianizm, purytanizm). Reforma katolicka. Chrystianizacja innych kontynentów - uwarunkowania społeczne, polityczne, kulturowe. Katolicyzm a prawosławie (unia brzeska). Reformacja i kontreformacja w Polsce.
5. Religia i polityka - problemy stosunków międzynarodowych XVI - XVII w.

Konflikt Europy z imperium osmańskim. Znaczenie rozpadu państw zakonnych nad Bałtykiem dla układu sił w Europie. Załamanie uniwersalizmu cesarskiego i podział imperium Habsburgów. Walka państw katolickich z protestanckimi od połowy XVI do początków XVII w.

6. Kształtowanie się nowożytnych państw w Europie XVI i XVII wieku

Przemiany społeczne w monarchiach europejskich. Geneza i miejsce w strukturach społecznych nowych grup. Modernizacja systemów władzy w państwach europejskich. Ewolucja ustrojów - ku absolutyzmowi, monarchii parlamentarnej, republice. Konflikty wewnętrzne we Francji i Anglii XVII w.

7. Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w XVI wieku.- przemiany struktur społecznych i ustroju politycznego

Spółczesność polskie u progu XVI wieku. Aktywizacja gospodarcza i polityczna średniej szlachty.

Kształtowanie się i funkcjonowanie systemu parlamentarnego.

Pojęcie suwerenności prawa i szlacheckich wolności obywatelskich podstawą szlacheckiego programu modernizacji państwa. Rozszerzanie politycznego systemu demokracji szlacheckiej na Litwę i Ukrainę.

Ukształtowanie się ustroju elekcyjnej monarchii mieszanej w końcu XVI w.

8. Kryzys Rzeczypospolitej w XVII w.

Załamanie podstaw ekonomicznych i ideowych demokracji szlacheckiej. Narastanie dysproporcji między wolnościami narodu politycznego a sprawnością systemu władzy. Tendencje oligarchiczne i decentralizacja władzy u schyłku XVII w.

9. Rewolucja intelektualna i kultura Baroku w Europie

Upowszechnienie kopernikańskiej wizji Kosmosu. Nowe koncepcje filozoficzne, polityczne i estetyczne i ośrodki ich upowszechniania. Nurty w sztuce barokowej w Europie i na innych kontynentach.

10. Cywilizacja i kultura sarmackiej Rzeczypospolitej

Ziemia Rzeczypospolitej na skrzyżowaniu kulturalnych wpływów Wschodu i Zachodu. Geneza i przemiany sarmatyzmu jako formacji kulturowej, systemu wartości i filozofii politycznej szlachty polskiej.

Ewolucja stylu barokowego na ziemiach polskich. System edukacyjny w XVII w.

11. Przymus i wolność - kształtowanie się gospodarki rynkowej w Europie i Ameryce w XVI - XVIII w.

Pieniądz jako towar - funkcjonowanie banków i giełd. Komerccjalizacja rolnictwa i rewolucja agrarna. Akumulacja kapitału w rolnictwie. Reglamentacja, monopole

i merkantylizm w życiu gospodarczym Europy. Liberalizm podstawą przemian gospodarczych w Europie i w Ameryce.

Procesy urbanizacji i industrializacji w Europie Zachodniej.

Zacofanie gospodarcze Europy Środkowo - Wschodniej i próby jego przełamania.

12. Przewrót umysłowy XVIII w. - Oświecenie

Koncepcja praw naturalnych, religii naturalnej, umowy społecznej i trójpodziału władzy

w myśli oświeceniowej. Nowe instytucje i sposoby upowszechniania myśli. Osiągnięcia cywilizacyjne epoki i ich skutki światopoglądowe. Późny klasycyzm w sztuce.

13. Oświecenie w Polsce

Wpływy Oświecenia europejskiego w Polsce w pierwszej połowie XVIII w. Reformy oświatowe i mecenat kulturalny w XVIII w. Współistnienie formacji sarmackiej i oświeceniowej w kulturze polskiej.

14. Polityka mocarstw europejskich w XVIII w.

Zasada równowagi sił u progu XVIII w. Wielka wojna północna i jej skutki dla zmiany układu sił w Europie. Przewrót przymierzy w połowie XVIII w. i rozszerzenie konfliktów europejskich do Azji i Ameryki.

15. Przemiany w państwach sąsiadujących z Polską w XVIII w.

Geneza przemian wewnętrznych w Austrii, Prusach, i Rosji. Problem absolutyzmu oświeconego. Ekspansja terytorialna i przemiany wewnętrzne państw ościennych.

16. Odrodzenie w upadku - przemiany społeczne i reformy polityczne w Rzeczypospolitej XVIII w.

Unia polsko - saska i jej skutki dla Polski. Republikańskie i monarchiczne koncepcje naprawy państwa, ich społeczne i ideowe zaplecze. Rozwój gospodarczy i przemiany społeczne epoki stanisławowskiej. Pierwszy rozbiór Polski. Sejm Wielki. Reforma polityczna i jej manifest - Konstytucja 3 Maja. Drugi i trzeci rozbiór Polski.

17. Rewolucje i tworzenie społeczeństw obywatelskich

Powstanie w koloniach angielskich w Ameryce i wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Zasady społeczne i polityczne nowego państwa. Wpływ rewolucji amerykańskiej na kryzys starego ładu w Europie.

Rewolucja francuska - geneza, przebieg, przeobrażenia instytucji politycznych i świadomości społecznej. Mechanizmy radykalizacji rewolucji. Społeczeństwa obywatelskie jako wynik przeobrażeń w Ameryce i we Francji.

18. Czy Polacy mogą wybić się na niepodległość? - walka o przywrócenie niepodległego bytu w końcu XVIII i w początkach XIX w.

Powstanie Kościuszkowskie - walka zbrojna i program społeczny. Polityka państw zaborczych na ziemiach polskich po trzecim rozbiore. Postawy polityczne Polaków. Legiony polskie we Włoszech - orientacja polityczna, edukacja społeczna, czyn zbrojny.

19. Przeobrażenia Europy w dobie napoleońskiej

Ekspansjonizm francuski doby rewolucji i Napoleona. Procesy modernizacyjne we Francji i państwach satelickich w czasach Napoleona.

Orientacje polityczne w społeczeństwie polskim. Przemiany gospodarki, struktur społecznych, systemu prawnego i kultury w Księstwie Warszawskim.

Wiek XIX

1. Ład polityczny w Europie i świecie po kongresie wiedeńskim

Zasady organizacji stosunków międzynarodowych i wewnętrznych w świetle postanowień kongresu wiedeńskiego.

Anglia, Rosja, Francja, Stany Zjednoczone, Niemcy - sytuacja wewnętrzna i rola na arenie międzynarodowej. Nowe formy kolonializmu.

2. Przemiany społeczne i gospodarcze w społeczeństwach europejskich I połowy XIX w.

Postęp naukowy, wynalazki techniczne końca XVIII i początku XIX w. oraz ich zastosowanie w praktyce: maszyna parowa, udoskonalone techniki w metalurgii, przemysły lekkie, rozwój chemii. Rozwój przemysłu i technik transportu w Anglii i na kontynencie europejskim. Rozwój kapitalizmu wolnokonkurencyjnego. Urbanizacja.

3. Rozwój społeczny i gospodarczy ziem polskich.

4. Walka o demokratyzację i wolność w I połowie XIX w. Wiosna Ludów

Romantyczna wizja Boga, człowieka i wolności i jej rozwinięcie w twórczości artystycznej, ideologii i programach politycznych.

Rozwój ruchów zjednoczeniowych, narodowych i rewolucyjnych. Powstanie niepodległych państw w Ameryce Południowej i Środkowej. Powstania narodowe w Grecji i w Belgii.

Ambicje polityczne i społeczne burżuazji, liberalizm i jego walka o demokratyzację, rewolucja lipcowa we Francji. Wiosna Ludów w Europie.

5. Ziemia polskie i sprawa polska w I połowie XIX w.

Postanowienia kongresu wiedeńskiego w sprawach polskich. Królestwo Polskie - zakres autonomii, ustrój, kultura, gospodarka, przemiany społeczne.

Powstanie listopadowe; geneza, przebieg, konsekwencje. Wielka Emigracja i jej rola dla kultury i walki Polaków o niepodległość.

Zabór pruski, austriacki i gubernie zabrane w I połowie XIX w. Rzeczpospolita Krakowska. Powstanie 1846 r.

Polska kultura romantyczna i jej miejsce w dorobku dziejowym narodu.

6. Nowa faza uprzemysłowienia i przemiany społeczne w II połowie XIX i w początkach XX w.

Pozytywizm i scjentyzm próbą odpowiedzi na przemiany w życiu społecznym i gospodarce.

Odkrycia naukowe, wynalazki, technologia i organizacja gospodarki w II połowie XIX w. Wykorzystanie energii elektrycznej w przemyśle, komunikacji i w życiu codziennym. Silnik spalinowy i jego zastosowania. Industrializacja w Niemczech, Rosji i w Stanach Zjednoczonych. Kapitalizm monopolistyczny. Społeczeństwo industrialne.

7. Modernizacja społeczeństwa i postęp cywilizacyjny na ziemiach polskich w II połowie XIX w. i w początkach wieku XX

Rewolucja przemysłowa w Królestwie Polskim. Rozwój gospodarczy i cywilizacyjny pozostałych ziem polskich. Rewolucja demograficzna. Urbanizacja. Tworzenie się nowoczesnych warstw i klas społecznych (inteligencja, burżuazja, klasa robotnicza). Przemiany warunków i poziomu życia. Rozwój oświaty i upowszechnienie uczestnictwa w kulturze.

8. Rozwój parlamentaryzmu i demokratyzacja w państwach europejskich w II połowie XIX i w początkach XX w.

Upowszechnienie się parlamentaryzmu i demokratyzacja życia publicznego w państwach europejskich. Nowoczesne masowe ruchy i partie polityczne : socjalizm, nacjonalizm. Walka o demokratyzację prawa wyborczego w II połowie XIX w. Rewolucja 1905 r. i wprowadzenie ładu konstytucyjnego w Rosji.

9. Przemiany w stosunkach międzynarodowych w Europie w II połowie XIX w.

Kryzys i przebudowa monarchii habsburskiej po Wiośnie Ludów. Zjednoczenie Włoch. Wojna francusko - pruska i zjednoczenie Niemiec. Komuna Paryska. Walka Niemiec

o dominację na kontynencie. Rozpad sojuszu prusko - austriacko - rosyjskiego.

10. Stany Zjednoczone w II połowie XIX w.

Wojna secesyjna. Zakończenie kolonizacji wewnętrznej i początek ekspansji w Ameryce i w Azji.

11. Przemiany społeczne i polityczne w Azji i Afryce

Otwarcie Japonii na świat i rewolucja Meiji. Walka o modernizację i niezależność Chin. Wojna burska.

12. Walka Polaków o zachowanie tożsamości narodowej w II połowie XIX w.

Powstanie styczniowe - geneza, przebieg, znaczenie dla formowania się nowoczesnego społeczeństwa i narodu polskiego Polityka zaborców wobec ziem polskich w II połowie XIX w. (germanizacja, rusyfikacja, autonomia galicyjska).

Formowanie nowoczesnych partii i ruchów politycznych. Rozwój świadomości narodowej wśród robotników i chłopów.

Rewolucja 1905 r.

13. Stosunki narodowościowe na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w XIX i w początkach XX w.

Struktura narodowościowa ziem polskich w XIX i w początkach XX w. Procesy formowania się nowoczesnych narodów - litewskiego, ukraińskiego i białoruskiego. Polacy wobec rozbudzonych aspiracji narodowych sąsiadów. Stosunki polsko - żydowskie w XIX i w XX w.

Wiek XX

1. Świat zmierza ku wojnie

Rywalizacja mocarstw w Europie i w koloniach. Formowanie się bloków polityczno-militarnych. Wyścig zbrojeń. Konflikty kolonialne. Wojna rosyjsko - japońska. Wojny bałkańskie. Polacy wobec narastania konfliktu międzynarodowego: orientacje polityczne.

2. Pierwsza wojna światowa i tworzenie ładu wersalskiego

Geneza, główne etapy i charakter działań wojennych. Rozwój sytuacji wewnętrznej wśród państw uczestniczących w konflikcie. Geneza i przebieg rewolucji oraz wojny domowej w Rosji.

Ziemie polskie i sprawa polska w dobie wojny. Odbudowa państwa polskiego. System wersalsko - waszyngtoński.

3. Pod znakiem demokratyzacji i nowoczesności. Tworzenie się nowoczesnego społeczeństwa masowego

Nowe zasady organizacji społeczeństwa, hierarchie i drogi awansu. Przemiany w obyczajowości i życiu codziennym. Reformy polityczne i demokratyzacja systemów politycznych krajów europejskich. Nowe propozycje w filozofii, sztuce, myśli politycz-

nej. Wzrost znaczenia kultury amerykańskiej poza obszarem Ameryki Północnej.
Początki kultury masowej

4. Wielki kryzys gospodarczy i załamanie wiary w zasady kapitalizmu wolnokonkurencyjnego

Gospodarka światowa po I wojnie, rola Stanów Zjednoczonych. Krach na giełdzie nowojorskiej i załamanie gospodarki amerykańskiej, a w konsekwencji i światowej.

Objawy

i konsekwencje kryzysu. Metody przeciwdziałania załamaniu w USA i w Niemczech. Interwencjonizm państwowy.

5. Geneza i przyczyny sukcesu utopii totalitarnej

Powstanie i rozwój ruchu faszystowskiego we Włoszech i w Niemczech. Ideologia narodowosocjalistyczna. Sposoby walki o władzę. Totalitarna organizacja państwa i społeczeństwa po przejęciu rządów. Polityka zagraniczna Niemiec i Włoch przed wybuchem wojny.

Polityka wewnętrzna bolszewików po zdobyciu władzy. Komunizm wojenny. Nowa Polityka Ekonomiczna (NEP). Stalin szefem partii i państwa. Kolektywizacja rolnictwa i polityka uprzemysłowienia ZSRR. Budowa i funkcjonowanie systemu totalitarnego. Wielkie czystki. GUŁAG.

Polityka zagraniczna ZSRR w dwudziestolecie międzywojennym.

6. Druga Rzeczpospolita - państwo

Status na arenie międzynarodowej, terytorium, podstawy ustroju i systemu prawnego Drugiej Rzeczypospolitej. Organizacja państwa. Ciała samorządowe i ich znaczenie.

7. Druga Rzeczpospolita - społeczeństwo

Główne warstwy społeczne i grupy narodowe Polski Odrodzonej, ich charakterystyka. Struktura społeczna i jej wpływ na model życia gospodarczego i politycznego. Rola poszczególnych klas i grup narodowych w życiu społecznym, politycznym, gospodarczym, kulturze. Stosunki między Polakami jako narodem panującym a mniejszościami.

8. Druga Rzeczpospolita - cywilizacja i życie gospodarcze

Poziom rozwoju cywilizacyjnego ziem polskich w początkach niepodległości. Gospodarka i główne kierunki ewolucji systemu ekonomicznego. Czynniki i bariery wzrostu. Czynniki wspomagające i hamujące procesy integracyjne. Rola państwa w życiu gospodarczym. Bilans osiągnięć i niepowodzeń.

9. Druga Rzeczpospolita - kultura

Oświata i jej rozwój. Główne ośrodki i postaci życia naukowego i artystycznego, ich dorobek. Rozwój kinematografii i radiofonii.

10. Druga Rzeczpospolita - Życie publiczne i kierunki jego ewolucji

Parlamentaryzm w latach 1918 - 1926. Przewrót majowy. System autorytarny. Sanacja jako nowy obóz rządzący. Formy walki politycznej w Polsce po przewrocie majowym.

11. Druga Rzeczpospolita na arenie międzynarodowej w walce o zachowanie suwerenności i integralności terytorialnej

Walka o międzynarodowe uznanie i kształt terytorialny Polski Odrodzonej. Polska wśród obrońców Europy wersalskiej. Stosunki polsko - radzieckie i polsko - niemieckie. Położenie Polski po zawarciu porozumienia niemiecko - radzieckiego.

Polska i świat w latach 1939 - 1989

1. Druga wojna światowa

Strony walczące na frontach II wojny światowej i ich cele wojenne. Etapy wojny. Holocaust. Walka o nowy podział wpływów politycznych wśród państw koalicji antyhitlerowskiej. Ład jałtański.

2. Polacy i sprawa polska w okresie II wojny światowej

Wojna obronna 1939 r. Polityka okupantów na ziemiach polskich. Państwo polskie na obczyźnie i ruch oporu na terytoriach okupowanych. Walka o suwerenność i integralność państwa polskiego na arenie międzynarodowej. Powstanie warszawskie. Decyzje wielkich mocarstw w sprawach polskich.

3. Od współpracy do zimnej wojny. Stosunki aliantów zachodnich i ZSRR w latach 1945 - 1948

Sprawa niemiecka w pierwszych latach po zakończeniu wojny. Narastanie konfliktów między aliantami zachodnimi a ZSRR. Plan Marshalla. Stalinizacja Europy Środkowo - Wschodniej. Zimna wojna.

4. Wielkie mocarstwa w latach 1948 - 1991

Przemiany wewnętrzne ZSRR i USA. Wyścig zbrojeń i rywalizacja polityczna. Odprężenie i rozbrojenie. Rozpad i likwidacja ZSRR.

5. Europa w cieniu rywalizacji wielkich mocarstw

Procesy integracyjne w Europie Zachodniej. Od koncepcji integracji w pierwszych latach powojennych do traktatu z Maastricht. Blok tzw. krajów demokracji ludowej w latach 1948 - 1989. Jesień narodów.

6. Dekolonizacja i walka krajów rozwijających się o umocnienie samodzielności oraz przezwyciężenie zacofania
Rozwój ruchów narodowyzwoleńczych w Azji. Proklamacja niepodległości Indii. Wojny w Indochinach. Dekolonizacja ziem arabskich i Czarnej Afryki. Ruch państw niezaangażowanych. Problemy polityczne i ekonomiczne krajów postkolonialnych.
7. Główne ogniska konfliktów na świecie po II wojnie światowej
Konflikt bliskowschodni, wojny między Izraelem a państwami arabskimi. Proces pokojowy i jego uwarunkowania. Wojny w Korei, Indochinach, Afganistanie.
8. Religie współczesnego świata, ich wpływ na postawy jednostek i społeczeństw
Kościół katolicki w społeczeństwach postindustrialnych i wobec komunizmu. Wewnętrzne przemiany - sobór watykański II. Ewangelizacja w Afryce, Azji, Ameryce Południowej. Pontyfikat Jana Pawła II. Inne Kościoły chrześcijańskie we współczesnym świecie. Ruch ekumeniczny.
Odrodzenie islamu. Rewolucja islamska w Iranie. Znaczenie islamu we współczesnym świecie.
9. Organizacja Narodów Zjednoczonych - możliwości i ograniczenia integracji i współpracy międzynarodowej
Główne struktury organizacyjne i formy działania ONZ. Wpływ ONZ na rozładowywanie napięć i konfliktów na świecie.
10. Postęp naukowo techniczny po II wojnie światowej
Główne ośrodki myśli naukowo technicznej. Wykorzystanie energii atomowej. Badania kosmosu. Komputeryzacja.
11. Główne regiony gospodarcze świata, poziom ich rozwoju
Pozycja Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w gospodarce światowej po II wojnie światowej. Tendencje zmian. Próba socjalistycznej industrializacji. Japoński cud gospodarczy. „Tygrysy azjatyckie”. Zagrożenia ekologiczne i wysiłki na rzecz ich zażegnania.
12. Społeczeństwo postindustrialne i państwo opiekuńcze
Organizacja i funkcjonowanie społeczeństwa dobrobytu na wybranym przykładzie. Formy buntu przeciwko społeczeństwu postindustrialnemu. Ruchy kontestatorskie i kontrkultura. Ruch hipisowski. Rewolta 1968 r.
Terroryzm jako forma walki przeciwko łaadowi społecznemu i politycznemu. Główne organizacje, ich programy, metody działania,
Kryzys państwa opiekuńczego. Procesy prywatyzacyjne. Ograniczanie zakresu opieki socjalnej państwa.

13. Główne etapy dziejów politycznych Polski do 1989 r.

Polska w sferze dominacji ZSRR. Walka komunistów o monopol władzy w latach 1944 - 1948. Ideologia i deklaracje programowe a praktyka polityczna. Formy sprawowania władzy. Próba budowy systemu stalinowskiego.

Przełom 1956 r. Kryzys 1968 r. Grudzień 1970 r. Strajki w 1980 r. i powstanie NSZZ "Solidarność". Stan wojenny.

14. Przemiany społeczne w Polsce po II wojnie światowej

Społeczeństwo polskie po zakończeniu wojny. Straty wojenne. Repatriacja i migracje wewnętrzne, ich znaczenie społeczne, kulturowe, polityczne. Polacy poza granicami kraju. Likwidacja analfabetyzmu i rozwój szkolnictwa ponadpodstawowego. Awans kulturowy i cywilizacyjny wsi. Wędrówka ze wsi do miast. Likwidacja przeludnienia agrarnego i proces starzenia się wsi. Wzrost liczby klasy robotniczej. Powstanie i rozwój nowej inteligencji pochodzenia chłopskiego i robotniczego.

15. Gospodarka polska po II wojnie światowej

Budowa i funkcjonowanie systemu gospodarki centralnie planowanej. Próba industrializacji według reguł radzieckich w latach 1948 - 1956. Nakazowo - rozdzielcza gospodarka lat sześćdziesiątych.

Próba przyspieszonej modernizacji w latach siedemdziesiątych. Załamanie i próby reform w latach osiemdziesiątych.

16. Odbudowa demokracji i suwerenności

Geneza i konsekwencje porozumień okrągłego stołu. Tworzenie podstaw prawnych demokratycznego ładu politycznego. Polityka zagraniczna. Główne cele i zasady reformy gospodarczej.

17. Miejsce Polski na arenie międzynarodowej

Pozycja międzynarodowa Polski i jej polityka zagraniczna w warunkach ograniczonej suwerenności. Udział w pracach Organizacji Narodów Zjednoczonych. Rola w Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Tworzenie suwerennej polityki zagranicznej.

PROGRAM UZUPEŁNIAJĄCY

1. Cywilizacja starożytnego Egiptu

Warunki geograficzne: wylewy Nilu, rola i charakter prac irygacyjnych, typowe uprawy, izolacja Egiptu i jej skutki dla egipskiej cywilizacji. Organizacja państwa i struktura społeczna.

Systemy pisma egipskiego, materiały piśmienne.

Religia egipska: politeizm, najważniejsze bóstwa, wyobrażenia o świecie pozagrobowym, rola władców jako organizatorów kultu bóstw, wykształcenie się grup kapłanów działających przy świątyniach (różnice między kapłanami egipskimi a klerem kościołów chrześcijańskich).

Sztuka: formy świątyń i grobowców, rzeźba i płaskorzeźba.

2. Cywilizacja starożytnej Mezopotamii

Warunki geograficzne: kraj między Tygrysem a Eufratem, rola i charakter prac irygacyjnych. Ludność: Sumerowie, grupy semickie, mechanizmy zmian ludnościowych (migracje i najazdy z obszarów graniczących z Mezopotamią).

Państwa w Mezopotamii: od państw niewielkich do ogromnych imperiów. Hammurabi.

Pismo klinowe. Sztuka Mezopotamii.

3. Palestyna

Warunki geograficzne: obszar między dwiema najważniejszymi cywilizacjami (egipską i mezopotamską).

Stary Testament jako źródło do historii starożytnej Palestyny. Ludność: Kanaańczycy, Filistyńczycy, Żydzi.

Powstanie państwa żydowskiego i jego późniejszy kryzys: Saul, Dawid, Salomon, dwa królestwa (północne i południowe), niewola babilońska.

Kształtowanie religii żydowskiej: Mojżesz, prorocy, powstanie świętej księgi, zjawisko mesjanizmu.

4. Persja

Warunki naturalne. Powstanie imperium i jego organizacja. Religia: Zaratustra, dualizm.

5. Najstarsze ośrodki cywilizacyjne Grecji

Kreta (Knossos) i Peloponez (Mykeny, Tyryns, Argos).

Sztuka egejska: pałace, malarstwo, ceramika malowana.

Losy dorobku kultury egejskiej po epoce zniszczeń w końcu II tysiąclecia p.n.e.

6. Ateny (do czasów wojny peloponeskiej)

Atyka i Ateny: charakterystyka środowiska geograficznego, bogactwa naturalne).

Najstarsze znane nam instytucje polityczne. Proces demokratyzowania się ustroju politycznego: spisanie prawa obyczajowego przez Drakona, reformy Solona, tyrania Pizystrata, reformy Klejstenesa.

Reformy wprowadzone z inicjatywy Peryklesa: opłacanie przez państwo obywateli sprawujących funkcje publiczne.

Ateny jako miasto: Akropol, jego budowle i funkcja w życiu religijnym miasta, charakter zabudowy miejskiej, rola Pireusu w handlu w basenie Morza Egejskiego.

7. Sparta

Warunki naturalne.

Geneza ustroju Sparty: podboje na Peloponezie. Struktura społeczna Sparty po przemianach VIII-VII w. p.n.e.: Spartanie, periojkowie, heloci. Wychowanie spartańskie. Instytucje ustroju politycznego: królowie, geruzja, zgromadzenie ludowe, eforzy.

8. Sztuka wojenna. Dwie wielkie wojny greckiego świata V w.

Sztuka wojenna Greków: falanga, sposób walki na morzu, armie polis, sposób prowadzenia wojen.

Wojny grecko-perskie: przyczyny wybuchu konfliktu, najważniejsze bitwy wojny, powstanie sojuszu państw greckich pod hegemonią Aten, źródła sukcesów greckich.

Wojna peloponeska: przyczyny walki między blokami państw, skutki wojny peloponeskiej.

9. Religia

Cechy charakterystyczne religii greckiej: politeizm, antropomorfizm. Religia a mity.

Najważniejsze bóstwa greckie; herosi. Wyrocznie: sposób komunikowania się bogów z ludźmi, wyrocznia delficka.

Funkcje i kształt greckich świątyń.

10. Kultura

Rola wymowy w życiu politycznym i w kulturze greckiej. Filozofia; Sokrates, Platon, Arystoteles. Powstanie historiografii.

Igrzyska: ich związek z religią, społeczne aspekty sportu greckiego, znaczenie sportu dla mentalności Greków.

Sztuka: kształt i funkcje świątyń greckich, cechy specyficzne rzeźby i płaskorzeźby.

11. Sztuka wojenna świata greckiego w wieku IV i w okresie hellenizmu

Armia Filipa Wielkiego. Armia Aleksandra Wielkiego. Przebieg wyprawy Aleksandra Wielkiego. Nowe zjawiska okresu hellenistycznego w dziedzinie militariów.

12. Spotkanie cywilizacji wschodnich i cywilizacji greckiej w świecie hellenistycznym

Rozwój miast greckich na Wschodzie. Hellenizacja wschodnich elit. Opór przed hellenizacją i stopień jego skuteczności: przypadek Żydów w Palestynie, Irańczyków. Udział cywilizacji wschodnich i cywilizacji greckiej w dorobku kulturowym czasów hellenistycznych.

Najważniejsze ośrodki kultury hellenistycznej: Ateny, Aleksandria, Pergamon.

13. Początki Rzymu

Rzym między Etruskami a Grekami. Rzym królewski: legendy i rzeczywistość.

14. Podboje rzymskie

Uzasadnienie ekonomiczne i społeczne ekspansji Rzymu w czasach walk na terenie Italii i podbojów pozaitalskich. Armia: baza rekrutacji, organizacja, sposób walki, sposób dowodzenia, zalety i wady armii rzymskiej w porównaniu z armiami jej przeciwników. Przebieg wybranej wojny poza Italią (najlepiej - ze względu na osadzenie w europejskiej kulturze historycznej - wybrać II wojnę punicką).

15. Ustrój republiki w czasach jej największej stabilizacji (III w. p.n.e. - pierwsza połowa II w. p.n.e.)

Zgromadzenie ludowe: jego uprawnienia i tryb działania. Urzędnicy: konsulowie, pretorzy, cenzorzy, trybunowie plebejscy. Senat: skład, sposób działania, relacje z urzędnikami, źródła prestiżu.

16. Kryzys i upadek republiki rzymskiej

Przyczyny i natura kryzysu: sprzeczność między charakterem struktur władzy a zadaniami wynikającymi z ogromu imperium. Kryzys polityczny w latach największego rozkwitu gospodarczego Italii.

Zmiana charakteru i składu zgromadzenia ludowego. Ambicje wielkich polityków (Sulla, Cezar, Pompejusz) i stojące do ich dyspozycji środki umożliwiające rozbięcie republiki.

17. Źródła stabilizacji politycznej cesarstwa

Cesarz: zakres jego władzy, relacje cesarz - senat, cesarz - armia. Elity cesarstwa. Romanizacja: zasięg geograficzny romanizacji, jej mechanizmy społeczne i skutki kulturowe.

18. Kultura imperium

Procesy unifikacyjne kultury różnych ludów zamieszkujących imperium - romanizacja i hellenizacja. Złoty Wiek literatury łacińskiej za panowania Oktawiana Augusta: wielcy poeci (Wergiliusz, Horacy, Owidiusz), Liwiusz, relacje między panującym a twórcami.

Urbanizacja: typ miasta rzymskiego (siatka ulic, typowe budynki użyteczności publicznej) ustrój municypalny. Inżynieria i budownictwo czasów cesarstwa.

19. Religie pogańskie cesarstwa

Tradycyjna religia rzymska: rytualizm, kolegia kapłańskie, rola religii w życiu politycznym. Wielość kultów w Cesarstwie. Natura i objawy kryzysu religijnego w II - III w. n.e.

20. Chrześcijaństwo

Palestyna i jej problemy w I w. n.e: niepowodzenie procesu hellenizacji, napięcia między Żydami a rzymską władzą, nasilenie się nastrojów mesjanistycznych, zmiany w charakterze religii żydowskiej (sekty: faryzeusze, esseńczycy), wojna 66-73 r. n.e. Jezus z Nazaretu.

Pierwsze pokolenia chrześcijan: działalność apostołów, powstanie Nowego Testamentu, organizacja gmin chrześcijańskich, konflikt między judeochrześcijanami a chrześcijanami „z pogaństwa”.

Proces chrystianizacji cesarstwa: przyczyny wrogości pogan wobec chrześcijan, prześladowania, geografia chrześcijańskiego świata w III w.

Relacje między chrześcijaństwem a kulturą antyczną.

Wpływ kultów wschodnich. Przełom konstantyński: jego przyczyny i skutki dla rodzenia się chrześcijańskiej cywilizacji.

Średniowiecze

1. Kościół u progu średniowiecza

Chryścianizacja Europy barbarzyńskiej: misje. Powstanie dwóch ośrodków kierowniczych w Kościele: papieństwo, patriarchat konstantynopoliński. Powstanie i rozwój monastycyzmu: św. Benedykt, jego reguła, rola mnichów w dziejach kultury europejskiej.

2. Bizancjum

Antyczne korzenie Bizancjum. Konstantynopol - nowy Rzym. Rola miasta w wymianie handlowej i w kulturze. Walka Bizancjum z barbarzyńcami, Persami i Arabami. Natura władzy cesarskiej w Bizancjum. Kościół w Bizancjum: rola patriarchy, misje wśród Słowian, ikonoklazm. Kultura bizantyńska ze szczególnym uwzględnieniem sztuki.

3. Monarchia Karola Wielkiego i jej spadkobiercy

Objęcie władzy przez Pepina Małego i koronacja. Utworzenie państwa kościelnego. Zdobytcze terytorialne Karola Wielkiego. Odnowienie cesarstwa rzymskiego w 800 r. Traktat w Verdun w 843 r. Ekspansja Niemiec ottońskich i odnowienie władzy cesarskiej w 962 r. Początki Kapetyngów we Francji. Normanowie i ich podboje.

4. Państwo i społeczeństwo w dobie Karola Wielkiego

Patrymonialny charakter monarchii; wiece, system rządzenia, teoria państwa, wojsko. Marchie i hrabstwa, beneficja - tworzenie struktury zależności. Własność ziemska podstawą gospodarki państwa. Sposoby uprawy ziemi. Zanik miast. Ograniczenie handlu do lokalnego oraz artykułów luksusowych. Reforma monetarna. Umoc-

nienie organizacji kościelnej, klasztory. Rozwój piśmiennictwa, odrodzenie łaciny. Obyczaj dworski. Renesans karoliński.

5. Powstanie państw słowiańskich i Węgier

Wędrówki Słowian; ustrój społeczny, polityczny - wiece, wierzenia. państwo morawskie, misja Cyryla i Metodego.

Powstanie organizacji państwowych południowych Słowian w kręgu oddziaływania cesarstwa wschodniego. Słowianie zachodni nad Łabą. Powstanie państwa czeskiego i polskiego, przyjęcie chrztu z Rzymu. Geneza państwa węgierskiego. Organizacja Rusi Kijowskiej, chrzest z cesarstwa wschodniego. Koronacja władców i jej znaczenie.

6. Kultura wczesnośredniowieczna

Chryścianizacja Europy. Ośrodki oświaty. Kultura ludowa. Architektura i budownictwo wczesnego średniowiecza.

7. Powstanie państwa polskiego

Plemiona słowiańskie i związki plemienne. Wiślanie i Polanie. Państwo Mieszka I. Chrzest Polski. Stosunki z Cesarstwem. Inni sąsiedzi Polski.

8. Monarchia Bolesława Chrobrego i jej kryzys

Objęcie rządów przez Bolesława Chrobrego. Misja pruska św. Wojciecha. Zjazd w 1000 r. Wojny Bolesława Chrobrego. Objęcie rządów przez Mieszka II i koronacja. Porozumienie sąsiadów i najazd w 1031 r. Walka o tron z Bezprymem. Kryzys wewnętrzny państwa. Najazd Brzetysława. Przewyciężenie kryzysu.

9. Państwo i społeczeństwo za pierwszych Piastów

Władca, dwór, organizacja grodowa. Rola drużyny. Wiec. Zajęcia ludności, powinności wobec władcy i Kościoła. Utrwalenie organizacji kościelnej.

10. Kultura za pierwszych Piastów

Kultura uczona w służbie Kościoła i monarchii. Kultura ludowa.

11. Utrwalenie systemu lennego na Zachodzie

Uzależnienie wolnych chłopów, powinności, renta feudalna. Stosunki lenne. Trzy porządki społeczne: modlących, walczących, pracujących. Gospodarka samowystarczalna i wymiana. Rozdrobnienie feudalne. Pokój Boży. Monarchia patrymonialna i jej atrybuty. Przykłady systemu lennego we Francji, Anglii i Niemczech.

12. Przemiany gospodarcze w Europie w XI - XIII w.

Wzrost powierzchni upraw, przemiany w technice rolnej (trójpolówka), przyrost liczby ludności. Rozwój miast, ich ustrój społeczny i polityczny. Samorządy. Rozwój gospo-

darki pieniężnej. Migracje na wschód i południe, przenoszenie wzorów życia miejskiego i wiejskiego. Rozwój handlu międzynarodowego, udział Żydów. Szlaki handlowe. Miasta na południe i na północ od Alp. Funkcja pieniądza i kredytu w gospodarce.

13. Walka o przodownictwo w świecie chrześcijańskim

Kryzys Kościoła w X wieku. Reforma Cluny. Cesarstwo wobec Kościoła za Ottonów. Ambicje terytorialne Ottonów. Interwencje we Włoszech. Rozłam Kościoła w 1054 r. Reforma Grzegorza VII. Spór o inwestyturę. Konkordat wormacki. Dalsze reformy Kościoła. Bernard z Clairvaux, Innocenty III, reformy soboru laterańskiego IV. Fryderyk I Barbarossa, walki o wpływy we Włoszech. Ekspansja Cesarstwa na Wschód. Podbój Słowian Połabskich. Wielkie bezkrólewie w latach 1250 - 1270. Kres uniwersalizmu papieży i cesarzy. Tradycje cesarstwa i zmienność ich treści. Monarchie narodowe. Mapa polityczna Włoch.

14. Krucjaty

Geneza krucjat. Turcy seldżuczcy. Bizancjum. Synod w Clermont i pierwsza wyprawa krzyżowa. Sformułowanie idei krucjat. Powstanie Królestwa Jerozolimskiego. Zakony rycerskie. IV wyprawa. Bizancjum w dobie wypraw krzyżowych. Zdobycie Konstantynopola i utworzenie cesarstwa łacińskiego. Ostatnie krucjaty. Idea wojny świętej w walce z heretykami. Rekonkwista. Papiestwo i chrześcijaństwo zachodnie po krucjaty. Ideologia Kościoła ubogiego, zakony żebrzące. Herezje.

15. Europa Środkowo - Wschodnia w XI - XIII w.

W kręgu cesarstwa: Węgry w walce o niezależnienie od cesarstwa, Czechy. Likwidacja państw Słowian Połabskich. Rola Hanzy i jej zasięg. Powstanie i ekspansja Marchii Brandenburskiej. Kolonizacja i prawo niemieckie: znaczenie gospodarcze i cywilizacyjne. Zakony rycerskie nad Bałtykiem, ich podstawy gospodarcze. Ruś i Litwa w walce z Krzyżakami.

W kręgu kultury bizantyńskiej i chrześcijaństwa wschodniego.

Ruś w okresie rozbicia dzielnicowego, najazdy tatarskie. Organizacja i podziały imperium mongolskiego. Państwa słowiańskie na Półwyspie Bałkańskim i ich przemiany.

16. Ukształtowanie monarchii stanowych we Francji i Anglii w XI - XIII w.

Polityka Kapetyngów. Państwo Plantagenetów. Ukształtowanie terytorium i funkcjonowanie władzy w Anglii i we Francji. Wielka Karta Wolności. Okoliczności powstania parlamentu angielskiego. Umocnienie monarchii za Ludwika IX. Konflikt Filipa IV z

papiestwem. Początki Stanów Generalnych. Ukształtowanie monarchii stanowych i model ich funkcjonowania.

17. Kultura rozkwitu średniowiecza na Zachodzie

Uniwersalizm kultury średniowiecznej. Rozwój myśli naukowej. Organizacja szkolnictwa. Organizacja i rozwój uniwersytetów. Systemy filozoficzne. Scholastyka jako metoda uprawiania nauki i nauczania. Literatura świecka. Sztuka romańska i gotycka; architektura, rzeźba, urbanistyka, systemy obronne miast i zamków. Kultura rycerska, mieszczańska, ludowa - ramy i sposób życia.

18. Odbudowa państwa polskiego

Uzależnienie lenne od Cesarstwa za Kazimierza Odnowiciela. Odbudowa organizacji państwowej i kościelnej. Polityka zagraniczna i wewnętrzna Bolesława Szczodrego. Koronacja. Kryzys monarchii. Sprawa biskupa Stanisława. Upadek Bolesława Szczodrego. Rządy Władysława Hermana. Polityka wobec cesarstwa.

19. Rządy Bolesława Krzywoustego i jego testament

Walka o jedność i niezależność państwa. Wojna z Cesarstwem. Uzależnienie lenne Pomorza Zachodniego. Testament Bolesława Krzywoustego i patrymonialne pojmowanie władzy. Dzielnice i zasada senioratu. Sąsiedzi Polski.

20. Ziemie polskie w dobie rozbitcia dzielnicowego

Spory o seniorat i obalenie jego zasady. Księstwa dzielnicowe i walki wewnętrzne. Wzrost zagrożenia zewnętrznego; najazdy pruskie, Marchia Brandenburska, Krzyżacy, Tatarzy. Postęp technik uprawy ziemi i zasiedlanie nowych obszarów. Rozwój immunitetu ziemskiego i sądowego. Prawo książęce. Kolonizacja i rozwój prawa osadniczego na wsi i w mieście. Samorząd miejski i wiejski. Moja miejscowość w dobie rozbitcia dzielnicowego.

21. Kultura ziem polskich

Kultura ludzi wykształconych i ludowa. Literatura (żywyoty świętych, pieśni) powstała poza Polską i na ziemiach polskich. Dokumenty jako pomnik kultury prawnej. Kroniki Galla Anonima i Wincentego Kadłubka. Sztuka romańska i wczesnogotycka: przykłady budownictwa kościelnego, obronnego, mieszkalnego.

22. Kryzys gospodarczy i społeczny XIV - XV w.

Niewydolność rolnictwa, dysproporcje żywnościowe, klęski głodu, czarna śmierć. Depresja demograficzna. Powstania chłopskie. Kryzys organizacyjny i produkcyjny rzemiosła. Zmiany organizacji produkcji w sukiennictwie i górnictwie. Przesunięcie centrów i szlaków handlowych. Organizacja cechu, a organizacja nakładu. Geografia kopalni i organizacja ich pracy. Szlaki handlowe w XIII i XIV w.

23. Kryzys chrześcijaństwa w XIV i XV w.

Awinion siedzibą papieży. Wielka schizma zachodnia. Idea soborowa i jej upadek. Mistyka i nowa pobożność. Rozwój piśmiennictwa religijnego w językach narodowych. Herezje - rzecznikami ubóstwa. Zakony żebrzące. Piśmiennictwo religijne mistyków.

24. Przesilenie polityczne na Zachodzie

Wojna stuletnia. Nowe formy walki. Joanna d' Arc. Bilans zniszczeń wojennych. Zwycięstwo Ludwika XI w walce o jedność Francji. Wojna dwóch róż w Anglii i początek dynastii Tudorów. Rudolf z Habsburga. Karol IV i Złota Bulla. Rozwój partykularyzmu w Niemczech. Powstanie Szwajcarii. Osłabienie Cesarstwa. Początki domeny habsburskiej. Rozdrobnienie polityczne krajów niemieckich, kulturalne czynniki jednoczące.

25. Przemiany w Europie Środkowo - Wschodniej. Unie personalne i federacje

Walka Czech o samodzielność narodową. Wzrost znaczenia państwa węgierskiego za Karola Roberta i Ludwika Wielkiego. Unie polsko - węgierskie. Wojny z Turcją. Litwa wobec zagrożenia krzyżackiego. Unie z Polską. Geneza ruchu husyckiego w Czechach. Wystąpienie Jana Husa, wojny husyckie. Jagiellonowie na tronie Czech i Węgier. Nowa sytuacja w basenie Morza Bałtyckiego i unia kalmarska. Państwa zakonne nad Bałtykiem. Pomorze Zachodnie w XIV - XV w.

26. Kraje śródziemnomorskie w XIV i XV wieku

Zmiana szlaków handlowych. Początek podziału gospodarczego Włoch na południowe i północne, zmiana form rządów w miastach i państwach. Życie dworskie. Początki Odrodzenia we Włoszech. Koniec rekonkwisty. Powstanie zjednoczonej Hiszpanii. Pierwsze podróże zamorskie.

27. Powstanie nowych imperiów

Początek państwa Osmanów. Organizacja wojsk. Podbój Serbii, Bośni, Hercegowiny, Albanii. Bitwa pod Warną. Zajęcie Konstantynopola.

Kres cesarstwa wschodniego. Rozwój Moskwy: walka z Tatarami i Litwą. Idea zjednoczenia ziem ruskich. Moskwa jako spadkobierca Konstantynopola (Moskwa trzeci Rzym).

28. Kultura późnego średniowiecza

Rozwój literatury w językach narodowych. Dante. Późny gotyk. Początki Odrodzenia.

29. Zjednoczenie Polski

Czynniki zjednoczenia państwa. Wielkopolska ośrodkiem jednoczenia. Koronacja Przemysła i Wacława. Rola Małopolski. Działania Władysława Łokietka. Utrata Po-

morza Gdańskiego. Koronacja Łokietka, jej znaczenie. Wojna z Krzyżakami. Ziemie polskie poza granicami Królestwa.

30. Umocnienie Polski za Kazimierza Wielkiego

Działania dyplomatyczne w sprawach terytorialnych. Spór z Luksemburgami i Krzyżakami. Sprawa Śląska. Walki o Ruś Halicką. Kodyfikacja prawa. Kształtowanie się stanów. Zmiany w administracji państwowej i systemie obronnym. Rozwój handlu. Zmiany szlaków handlowych. Położenie Żydów. Powstanie uniwersytetu w Krakowie. Korona Królestwa Polskiego jako koncepcja polityczna państwa.

31. Unie polsko - węgierska i polsko - litewska

Rządy Andegawenów. Litwa przed unią. Geneza i charakter federacyjny unii polsko - litewskiej i początki Jagiellonów. Wielka wojna z Zakonem. Taktyka prowadzenia wojny. Pokój toruński w 1411 r. Unia w Horodle.

Spór polsko - krzyżacki na soborze w Konstancji.

Przywileje szlacheckie. Unia polsko - węgierska w 1440 r.

32. Wojna trzynastoletnia

Związek Pruski. Inkorporacja Prus do Polski. Przywileje cerekwicko - nieszawskie.

Przebieg działań zbrojnych. Drugi pokój toruński. Powrót Pomorza Gdańskiego do Polski. Polityka dynastyczna Kazimierza Jagiellończyka.

Dalsze przywileje szlacheckie. Wykształcenie się stanów.

33. Kultura późnego średniowiecza

Szkolnictwo. Piśmiennictwo polskie. Kroniki Janka z Czarnkowa i Jana Długosza.

Rozkwit uniwersytetu. Budownictwo gotyckie świeckie i kościelne. Budownictwo obronne. Sztuka gotycka. Przykłady lokalne. Życie codzienne w mieście, na wsi, na zamku. Rola dworu królewskiego.

Epoka nowożytna

1. Wielkie odkrycia geograficzne

Systemy polityczne, gospodarcze i religijne zorganizowanych społeczeństw pozaeuropejskich w epoce odkryć. Podróże i obszary penetracji Portugalczyków i Hiszpanów

w XVI w. Organizacja posiadłości kolonialnych.

Zmiany w strukturach społecznych i politycznych Afryki, Azji i obu Ameryk po przybyciu Europejczyków. Podział świata pod patronatem papieża.

2. Gospodarka świata i Europy w XVI w.

Nowe ośrodki, szlaki i towary w handlu światowym po odkryciach geograficznych. Specjalizacja i kierunki rozwoju trzech regionów gospodarczych Europy (Zachód, Wschód i Południe). Rewolucja cen. Zmiany form organizacyjnych produkcji, handlu, rozliczeń finansowych.

3. Przełom kulturalny epoki Odrodzenia

Tradycja intelektualna i artystyczna starożytności i jej ośrodki.

Humanizm i jego ewolucja do XVI w.

Humanizm a chrześcijaństwo. Wynalezienie druku w Europie i rola drukarstwa w upowszechnianiu idei.

Literatura Odrodzenia i dziedziny jej zainteresowań. Sztuka renesansowa; twórcy, tematyka, formy wyrazu, narodowe odmiany sztuki renesansowej. Nauka; metoda obserwacyjna w medycynie, astronomii, geografii.

Nowe instytucje upowszechniania wiedzy. Mecenat.

4. Reformacja w Europie

Przemiany w świadomości wiernych na przełomie XV i XVI w. Kryzys wewnętrzny Kościoła.

Reformacja luteraska - wymiar teologiczny, społeczny, polityczny.

Reformacja kalwińska - organizacja gmin, zróżnicowanie narodowe, mentalność.

Reformacja angielska - kościół anglikański, sekty radykalne i ich znaczenie dla przeobrażeń społecznych i kulturalnych w Anglii.

5. Reformacja w polsko - litewskiej Rzeczypospolitej

Związki z reformacją na Zachodzie. Myśl społeczna i teologiczna ze szczególnym uwzględnieniem arian. Zasięg, główne ośrodki, wpływ na życie polityczne i kulturę.

6. Kościół katolicki w XVI - XVII w.

Sobór trydencki i reforma trydencka. Nowe formy organizacyjne, instytucje i środki oddziaływania Kościoła katolickiego. Walka z wyznaniem reformowanym w stosunkach wewnętrznych i na arenie międzynarodowej. Ekspansja katolicyzmu w Nowym Świecie (misje) i w Europie Środkowo - Wschodniej (unia brzeska).

7. Mapa polityczna Europy w XVI w. - kierunki polityki międzynarodowej

Państwa europejskie wobec imperium osmańskiego, załamanie się solidarności chrześcijańskiej w konflikcie z islamem.

Światowe imperium Habsburgów i jego podział. Rywalizacja Habsburgów z Walezjuższami i Jagiellonami.

Rozpad państw zakonnych i rywalizacja o dominację w basenie Morza Bałtyckiego. Walki państw katolickich i protestanckich.

8. Państwa europejskie w XVI w.

Zmiany społeczne w państwach Zachodu - przekształcenie lennego systemu zależności i wzrost znaczenia mieszczaństwa. Rozwój świadomości narodowej. Zmiany w organizacji państw; rozwój aparatu urzędniczego, rozbudowa systemu podatkowego, organizacja stałej armii i floty, centralizacja aparatu władzy.

Monarchia a Kościoły i wyznania.

Początki narodowych masowych ruchów politycznych. Przemiany ustroju na przykładzie Hiszpanii i Austrii, Francji, Anglii i Polski.

9. Gospodarka i społeczeństwo w Polsce w XVI w.

Koniunktura zbożowa na ziemiach Polski Litwy. Aktywizacja gospodarcza szlachty: podstawy prawne, społeczne i gospodarcze powstania i funkcjonowania folwarku pańszczyźnianego. Ideologia gospodarcza szlachty. Położenie miast i mieszczaństwa w XVI w. i tendencje zmian. Rola Gdańska i innych miast nadbałtyckich w systemie gospodarczym Rzeczypospolitej.

10. Modernizacja państwa i powstanie polsko - litewskiej Rzeczypospolitej

Powstanie dwuizbowego sejmu (skład, struktura, relacje z władzą). Konstytucja Nihil Novi jako etap rozwoju parlamentu i manifest aspiracji politycznych szlachty. Ruch egzekucyjny i jego program modernizacji państwa. Sejmy egzekucyjne i ich reformy. Unia lubelska i jej społeczno - ustrojowe konsekwencje. Ustrój elekcyjnej monarchii mieszanej (artykuły henrykowskie i pacta conventa, konfederacja warszawska).

11. Kultura i idee polskiego renesansu

Recepcja humanizmu w Polsce; formy, środowiska, treści. Mecenat Jagiellonów i Renesans wawelski. Upowszechnienie kultury renesansowej w II połowie XVI w.; nowe środowiska mecenatu, instytucje oświatowe, rozwój lokalnych form architektury, rzeźby, malarstwa (przykłady z najbliższej okolicy, muzeum). Przemiany obyczaju i stroju.

12. Gospodarcza mapa świata

Demografia - migracje i ich różnorodne przyczyny. Kolonie i obszary gospodarczej penetracji Europejczyków.

Nowe państwa kolonialne; Anglia, Holandia, Francja. Formy organizacyjne ekspansji kolonialnej i handlu światowego.

Spory o wolność mórz i handlu. Przejawy kryzysu gospodarczego w regionie śródziemnomorskim i w Rzeczypospolitej.

13. Stosunki międzynarodowe

Wojna trzydziestoletnia; geneza, etapy, charakter, skutki polityczne, demograficzne, gospodarcze. Nowy układ sił - system westfalski w Rzeszy, dalsza ekspansja Szwecji w basenie Morza Bałtyckiego.

14. Pozycja międzynarodowa i polityka zagraniczna Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII w.

Charakter konfliktu ze Szwecją i jego znaczenie dla basenu Morza Bałtyckiego.

Rzeczpospolita wobec wojny trzydziestoletniej.

Różne koncepcje polityki wobec Rosji i ich realizacja.

Rzeczpospolita wobec zagrożenia tureckiego.

15. Konflikty wewnętrzne i przemiany ustrojowe w państwach europejskich

Budowa absolutyzmu we Francji i innych państwach. Konsekwencje rozrostu machiny państwowej.

Przemiany ustrojowe w Rosji pod rządami Romanowych.

Przemiany ustrojowe w Anglii - konflikt króla z parlamentem, wojna domowa, obalenie monarchii, restauracja. Ustrój monarchii konstytucyjnej w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii.

Specyfika ustrojowa Holandii, Szwajcarii, Polski.

16. Przemiany ustrojowe w Rzeczypospolitej na przełomie XVI i XVII w.

Dezintegracja obozu egzekucyjnego w czasach Stefana Batorego. Nowa magnateria; gospodarcze, społeczne i polityczne podstawy jej znaczenia; system klientalny. Rokosz sandomierski i jego następstwa polityczne i społeczne.

17. Kryzys Rzeczypospolitej w połowie XVII w.

Powstanie Chmielnickiego i jego uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe. Potop szwedzki i najazdy państw ościennych. Skutki wojen połowy XVII wieku.: gospodarcze, społeczne, polityczne, świadomościowe. Kryzys władzy w czasach Jana Kazimierza (liberum veto, rokosz Lubomirskiego, abdykacja władcy).

18. Próba opanowania kryzysu państwa w drugiej połowie XVII w.

Między Francją a Habsburgami - próba zmiany orientacji polskiej polityki zagranicznej i wewnętrznej w czasach Sobieskiego. Odsiecz wiedeńska i jej skutki wewnętrzne. Funkcjonowanie państwa w warunkach decentralizacji władzy.

19. Rewolucja intelektualna i kultura baroku w Europie

Następcy Kopernika w XVII w. i ich odkrycia. Nauki przyrodnicze i humanistyczne: nowe metody myślenia i nowe narzędzia poznania. Filozofia polityczna. Nowe rozumienie roli sztuki w epoce Baroku - barok dworski w służbie absolutyzmu, barok

mieszczańsko - protestancki na północy Europy. Barok poza Europą. Teatr, muzyka i opera.

20. Barok i sarmatyzm w polsko - litewskiej Rzeczypospolitej

Wzorce artystyczne baroku polskiego - przykłady z okolicy, muzeów. Sarmatyzm w sztuce, obyczajach, literaturze. Życie codzienne szlachty, mieszczan i chłopów (funkcjonowanie rodziny, system wartości, edukacja, mobilność społeczna, kultura materialna życia codziennego, środki komunikacji).

21. Gospodarka i społeczeństwa Europy w XVIII w.

Eksplozja demograficzna i urbanizacja ;cywilizacja miejska - przemiany struktur społecznych i mentalności. Rewolucja agrarna w Holandii i Anglii. Uwarunkowania polityczne, techniczne i społeczne industrializacji. Początki rewolucji przemysłowej w Anglii i Stanach Zjednoczonych. Myśl ekonomiczna.

Zacofanie gospodarcze Europy Środkowo - Wschodniej i próby jego przewyższenia.

22. Mocarstwa europejskie i polityka równowagi w XVIII w.

Podział władztwa hiszpańskich Habsburgów i sformułowanie zasady równowagi sił w stosunkach między mocarstwami. Unia polsko - saska. Wielka wojna północna i jej skutki dla Europy Środkowo - Wschodniej.

Wojna o sukcesję austriacką i koniec systemu westfalskiego w Rzeszy. Prusy mocarstwem. Przewrót przymierzy i wojna siedmioletnia.

Stosunki międzynarodowe w dobie wojny kolonii angielskich z metropolią.

Międzynarodowe uwarunkowania rozbiorów Polski .

23. Przewrót umysłowy XVIII w. - Oświecenie

Twórcy Oświecenia w Anglii, Francji i innych krajach. Ich koncepcje filozoficzne i polityczne (monarchistyczny i republikański nurt w myśli politycznej).

Osiągnięcia cywilizacyjne epoki Oświecenia. Mecenat publiczny i opinia publiczna - ich rola w przemianach politycznych, społecznych i kulturalnych. Schyłkowy okres klasycyzmu i początki historyzmu w sztuce.

24. Rosja, Prusy i Austria w XVIII w.

Panowanie Piotra I, przemiany wewnętrzne i walka o status mocarstwa na arenie międzynarodowej. Pozycja Rosji w dobie panowania Katarzyny II - kierunki polityki zagranicznej i reformy wewnętrzne.

Absolutyzm Hohenzollernów w Brandenburgii - Prusach. Powstanie i rozwój terytorialny Królestwa Prus. Reformy fryderycjańskie.

Józefinizm w państwach Habsburgów.

25. Unia polsko - saska

Wettynowie na tronie polskim: uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe. Wielka Wojna Północna i jej skutki dla Polski. Rola mocarstw ościennych w kształtowaniu sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej Polski.

Przemiany społeczno - gospodarcze po zakończeniu Wojny Północnej. Koncepcje naprawy państwa i ich uwarunkowania społeczne i polityczne.

26. Rzeczpospolita pod rosyjską protekcją

Ostatnie bezkrólewie i reformy sejmu konwokacyjnego. Stanisław August królem Polski. Program reform obozu królewskiego - jego społeczne i polityczne ograniczenia (charakter protekcji rosyjskiej). Republikański program przywrócenia suwerenności państwa i jego ograniczenia. Konfederacja barska - kontekst społeczny i międzynarodowy. Pierwszy rozbiór Polski. Regulacje prawnoustrojowe sejmu rozbiorowego.

27. Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej

Społeczna, religijna i gospodarcza struktura kolonii angielskich w Ameryce Północnej. Miejsce kolonii w polityce międzynarodowej i gospodarce metropolii.

Wojna o niepodległość.

Zasady społeczne i polityczne Deklaracji Niepodległości. Organizacja nowego państwa.

Konstytucja USA - amerykański system federalny, wolność gospodarcza.

28. Rewolucja francuska

Kryzys monarchii we Francji i jego charakter. Zwołanie Stanów Generalnych.

Rewolucyjne przeobrażenia instytucji politycznych - od Stanów Generalnych do Zgromadzenia Narodowego.

Rewolucyjne przeobrażenia świadomości społecznej - Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela. Zmiany struktury społecznej, ustroju państwowego i gospodarczego w dobie monarchii konstytucyjnej.

Francja republiką - wewnętrzne i międzynarodowe konsekwencje.

Dyktatura jakobińska - rządy terroru i próba urzeczywistnienia utopii społecznej. Dyktatoriat. Ekspansja republiki i jej państwa satelickie.

29. Oświecenie w Polsce

Początki Oświecenia i jego związki z Europą. Reformy oświatowe i ich skutki. Mecenat Stanisława Augusta i styl stanisławowski w architekturze. Teatr, prasa i publicystyka w służbie oświeceniowego przełomu. Kultura materialna epoki stanisławowskiej.

30. Polska w dobie Sejmu Wielkiego

Sytuacja międzynarodowa i wewnętrzna w przededniu Sejmu.

Stronnictwa polityczne w Sejmie, ich programy i rywalizacja. Wpływ Rewolucji Francuskiej na sytuację społeczną i polityczną w Polsce.

Konstytucja 3 maja - kompromis szlacheckiego republikanizmu i oświeceniowego monarchizmu.

Konfederacja targowicka i II rozbiór Polski.

30. Powstanie Kościuszkowskie

Międzynarodowa i wewnętrzna sytuacja Polski po II rozbiórce. Powstanie Kościuszkowskie - program społeczny i polityczny - radykalizacja postaw w sytuacji zagrożenia powstania. Przyczyny upadku. III rozbiór Polski i jego bezpośrednie skutki. Działania dyplomatyczne i wojskowe Polaków po upadku powstania.

31. System napoleoński w Europie

Rządy Napoleona we Francji. Ekspansja militarna Francji - polityczne, gospodarcze i duchowe skutki utworzenia napoleońskiego systemu w Europie. Miejsce Księstwa Warszawskiego w systemie napoleońskim. Opozycja antynapoleońska. Wyprawa na Moskwę i upadek Napoleona. Znaczenie epoki napoleońskiej dla Francji i Europy .

32. Księstwo Warszawskie

Orientacje polityczne w społeczeństwie polskim doby napoleońskiej. Legiony Polskie - ich znaczenie militarne, społeczne, duchowe. Powstanie wielkopolskie. Utworzenie Księstwa Warszawskiego. Przemiany społeczne, ustrój i kultura. Losy pokolenia napoleońskiego w Księstwie i po jego upadku.

Wiek XIX

1. Romantyzm w myśli filozoficznej, koncepcjach politycznych i w sztuce.
2. Konserwatyzm - podstawy ideowe i programy polityczne, wybitni przedstawiciele.
3. Liberalizm -podstawy ideowe i programy polityczne, wybitni przedstawiciele.
4. Pozytywizm - podstawy filozoficzne i ich praktyczne zastosowanie w nauce, twórczości artystycznej, polityce.
5. Socjalizm.
Główne etapy rozwoju myśli politycznej i koncepcji programowych ruchu socjalistycznego. Rozwój politycznego i zawodowego ruchu robotniczego. I i II Międzynarodówka.
6. Nacjonalizm.

Podstawy ideowe. Ruchy nacjonalistyczne w różnych krajach europejskich. Ich programy i metody działania, zasięg wpływów.

7. Kryzys pozytywizmu i neoromantyzm. Główne prądy filozoficzne przełomu XIX i XX w.

8. Katolicyzm społeczny

Kościół wobec społecznych i kulturowych przemian społeczeństw europejskich w XIX w. Główne tezy encykliki Rerum Novarum. Formy zaangażowania Kościoła katolickiego w życie publiczne w II połowie XIX i w pocz. XX w.

9. Zjednoczenie Niemiec

Rozwój niemieckiego ruchu zjednoczeniowego w I połowie XIX w.

Parlament frankfurcki; nieudana próba zjednoczenia na płaszczyźnie demokratycznej. Zwycięstwo Prus w rywalizacji o hegemonię w Rzeszy.

Wojna francusko - pruska i proklamacja Cesarstwa Niemieckiego. Ustrój polityczny i społeczny zjednoczonych Niemiec.

10. Zjednoczenie Włoch

Włoski ruch narodowy w I połowie XIX w. Mazzini. Niepowodzenie powstania narodowego w okresie Wiosny Ludów. Wzrost znaczenia Piemontu wśród państw włoskich.

Polityka integracyjna Cavoura. Poparcie Francji dla włoskiego ruchu narodowego i wojna francusko - austriacka. Inwazja na Sycylię i zjednoczenie Włoch. Utworzenie państwa watykańskiego.

11. Kształtowanie się nowoczesnych ruchów politycznych na ziemiach polskich. Programy, zaplecze społeczne, formy działania

Etapy formowania się nowoczesnego narodu polskiego w XIX i w początkach XX w. Grupy świadome i indyferentne narodowo w początkach XIX w.

Rola szlachty w polskim ruchu narodowym w I połowie XIX w.

Powstanie nowoczesnego kanonu samoidentyfikacji narodowej w dobie romantyzmu i powstań narodowych.

Miejsce inteligencji we wspólnocie narodowej w II połowie XIX w. Rozwój świadomości narodowej warstw plebejskich w II połowie XIX w. i w początkach wieku XX w. Znaczenie rewolucji 1905 r. dla uformowania się nowoczesnego narodu polskiego.

12. Kultura płaszczyzną integracji i walki o zachowanie tożsamości narodowej

Dorobek kultury polskiej w XIX w. Etapy kształtowania się nowoczesnej kultury polskiej w XIX i początkach XX w.

13. Kościół katolicki na ziemiach polskich w XIX - w.

Etapy kształtowania się nowoczesnego społeczeństwa polskiego w XIX w. Kryzys stanu szlacheckiego i stosunków poddańczo - pańszczyźnianych w I połowie XIX w.

Początki inteligencji w dobie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego.

Zniesienie poddaństwa i pańszczyzny na ziemiach polskich.

Rozwój klasy robotniczej i burżuazji w okresie przewrotu przemysłowego i uprzemysłowienia ziem polskich.

Nowoczesne ziemiaństwo i chłopstwo.

Rola inteligencji w życiu społeczeństwa polskiego w II połowie XIX i w początkach XX w.

Odmienności i cechy wspólne społeczeństwa polskiego w poszczególnych zaborach.

13. Przemiany warunków i poziomu życia na ziemiach polskich w XIX i w początkach XX w.

Poprawa warunków mieszkaniowych (w mieście i na wsi), podniesienie poziomu higieny, opieki zdrowotnej (szczepienia) i stanu zdrowia. Rozwój produkcji rolnej, odśnięcie zagrożenia klęski głodu (rola ziemniaka), zwiększenie ilości, poprawa jakości wyżywienia. Unowocześnienie miast (wodociągi, kanalizacja, rozwój myśli urbanistycznej i technik budowlanych).

Wiek XX

1. Nowe propozycje w sztuce po I wojnie światowej. Rozwój kultury masowej

Wpływ doświadczeń wojny światowej i rewolucji rosyjskich na filozofię, sztukę, myśl społeczną i polityczną. Ekspresjonizm, futurizm, dadaizm i surrealizm. Ich wpływ na model kultury i obyczajowość społeczeństw amerykańskiego i europejskich, Kino, radio, literatura dla masowego czytelnika, reklama - kształtowanie się kultury masowej.

2. Druga Rzeczpospolita na tle innych państw Europy Środkowej

Porównanie Polski i innych krajów regionu pod względem poziomu rozwoju gospodarczego, standardu życia, poziomu cywilizacyjnego. Dystans w stosunku do państw wysokorozwiniętych.

3. Sprawa niemiecka po II wojnie światowej

Sprawa niemiecka w pierwszych latach po zakończeniu wojny. Cztery D. Polityka aliantów w poszczególnych strefach okupacyjnych. Kryzys berliński. Powstanie NRD i RFN. Niemcy w latach 1948 - 1990.

Zjednoczenie Niemiec i ich aktualna pozycja w świecie.

4. ZSRR w powojennym świecie
Sytuacja wewnętrzna ZSRR po zakończeniu wojny światowej. Rozbudowa systemu stalinowskiego i tworzenie bloku państw realnego socjalizmu Śmierć Stalina i przebudowa wewnętrzna. XX Zjazd KPZR. System polityczny, społeczny i gospodarczy ZSRR w dobie Chruszczowa i Breżniewa. Załamanie końca lat siedemdziesiątych. Gorbaczow i próby reform wewnętrznych. Likwidacja ZSRR. WNP.
4. Stany Zjednoczone po drugiej wojnie światowej
Powojenna koniunktura gospodarcza. Przywódca i bankier świata zachodniego. Histeria antykomunistyczna lat pięćdziesiątych. Zabójstwo prezydenta Kennedy' ego. Kryzys wewnętrzny przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. USA w okresie prezydentury Ronalda Reagana. USA - mocarstwem globalnym.
5. Procesy integracyjne w Europie Zachodniej
Koncepcje integracji w pierwszych latach powojennych. Rada Europy. NATO. Europejska Wspólnota Węgla i Stali. EFTA.. Powstanie i rozwój EWG.
Dochodzenie do Unii Europejskiej. Traktat w Maastricht.
6. Blok sowiecki w latach 1948 - 1989
Rozwój i przejmowanie władzy przez partie komunistyczne.
Podobieństwa i różnice sytuacji wewnętrznej poszczególnych krajów.
Konflikt jugosłowiański.
Powstanie berlińskie 1953 r.
Destalinizacja i rok 1956 w Europie Środkowo -Wschodniej.
Powstanie węgierskie.
Blok sowiecki w okresie funkcjonowania doktryny Breżniewa.
Praska Wiosna i jej zdławienie. Ruchy dysydenckie. Jesień Narodów.
7. Główne problemy wewnętrzne i polityki zagranicznej krajów postkomunistycznych po 1989 r.
Sytuacja społeczna i polityczna poszczególnych krajów. Próby integracji (porozumienie wyszehradzkie, CEFTA, Inicjatywa Środkowoeuropejska.
Wojna na terenie byłej Jugosławii, rozpad Czechosłowacji.
Sytuacja w krajach powstałych po rozpadzie ZSRR.
8. Świat arabski po II wojnie światowej
Główne państwa, ich polityka wewnętrzna i zagraniczna. Organizacje o charakterze międzynarodowym. Wpływ odrodzenia islamu na ewolucję świata arabskiego.
9. Ameryka Środkowa i Południowa po II wojnie światowej
Główne państwa, struktura społeczna, poziom rozwoju gospodarczego, przemiany ustroju politycznego. Rola wojska w życiu publicznym. Junty wojskowe. Ruchy i przewroty rewolucyjne.

10. Japonia po II wojnie światowej

Budowa nowego systemu społecznego, gospodarczego i politycznego w warunkach okupacji i dominacji amerykańskiej. Japoński cud gospodarczy. Stronnictwa polityczne. Kulturalna i polityczna rola tradycji. System oświaty.

11. Przejawy i zakres ograniczenia suwerenności Polski po II wojnie światowej ZSRR ostatecznym gwarantem systemu społecznego i politycznego Polski.

Wpływ ZSRR na obsadę kluczowych stanowisk w państwie.

Rozwiązania radzieckie obligatoryjnym wzorem dla PRL (usytuowanie partii, organizacja aparatu państwowego i samorządu terytorialnego) Ograniczenia polskiej polityki zagranicznej.

12. Polska lubelska

Geneza, i charakter, koncepcje polityczne i społeczne. Działalność w latach 1944 - 1945. Postawa społeczeństwa polskiego i głównych sił politycznych wobec Polski lubelskiej w latach 1944 - 1945.

Rozmowy moskiewskie i utworzenie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

Powstanie i rozwój PSL i SP. Próba przebudowy lubelskiej PPS.

13. Walka polityczna w Polsce w latach 1945 - 1948

Legalna i nielegalna opozycja polityczna w Polsce oraz podziemie zbrojne po powstaniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Formy walki obozu proradzieckiego o likwidację opozycji legalnej i zbrojnej.

Referendum 1946 r. próbą generalną przed wyborami parlamentarnymi. Wybory 1947 r. i rozbitcie PSL i SP. Pacyfikacja PPS i "zjednoczenie" ruchu robotniczego. Powołanie PZPR.

14. PPR i PZPR w latach 1944 - 1990

Charakter relacji między PPR i PZPR a decyzyjnymi ośrodkami ZSRR.

Ideologia i deklaracje programowe a praktyka polityczna.

Formy sprawowania władzy i kontroli nad życiem społecznym, gospodarczym i kulturą. PPR i PZPR a tzw. stronnictwa sojusznicze - ZSL i SD.

15. System sprawowania władzy w latach 1948 - 1955

Terror jako forma kontroli nad społeczeństwem. Budowa bezklasowego społeczeństwa socjalistycznego nadrzędnym celem obozu rządzącego. Działania na rzecz zniszczenia istniejących struktur i grup społecznych, hierarchii prestiżu i wartości. Walka z Kościołem. Promocja nowych elit społecznych i politycznych. Ideologizacja życia publicznego, kultury i gospodarki.

16. Rok 1956 geneza, przebieg, znaczenie

17. Rok 1968 geneza, przebieg, znaczenie

18. Rok 1970 geneza, przebieg, znaczenie

19. Opozycja polityczna w PRL latach 1956 - 1980

Środowiska katolickie. Zmiana konstytucji PRL .Protesty 1976 r. Jawna opozycja antysystemowa. Formowanie się drugiego obiegu informacji i kultury. Wolne związki zawodowe.

20. Protesty 1980 r. i ich konsekwencje

Geneza i przebieg strajków latem 1980 r. Porozumienia sierpniowe i legalizacja NSZZ „Solidarność”. Walka społeczeństwa polskiego o odzyskanie podmiotowości i możliwości samoorganizacji. Postawy społeczne wobec wprowadzenia stanu wojennego i delegalizacji „Solidarności”. Opozycja polityczna i opór społeczny w latach 1982 - 1988.

21. Rola Kościoła katolickiego dla zachowania tożsamości społeczeństwa polskiego

Kościół w pierwszych latach powojennych. Represje wobec Kościoła w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych. Aresztowanie kardynała Wyszyńskiego. Listy biskupów polskich do episkopatów innych krajów. Uroczystości milenijne. Wybór kardynała Wojtyły na papieża.

Pielgrzymki papieskie do Polski i ich znaczenie. Rola Kościoła w latach osiemdziesiątych.

22. Polityczne uwarunkowania przekształceń społeczeństwa polskiego po II wojnie światowej

Likwidacja tzw. klas posiadających i budowa barier uniemożliwiających ich odtworzenie. Próba likwidacji grupy samodzielnych producentów rolnych. Zwalczenie tzw. starej inteligencji.

23. Awans kulturowy i cywilizacyjny warstw ludowych społeczeństwa polskiego

Upowszechnienie dostępu do oświaty, kultury i bezpłatnej (dla wsi od 1970 r.) opieki zdrowotnej. Polityczne uwarunkowania polityki kulturalnej państwa. Elektryfikacja kraju i jej znaczenie dla zmiany stylu życia i charakteru gospodarstw domowych. Rola radia, a następnie telewizji w upowszechnianiu kultury.

PROPOZYCJE TEMATÓW POWTÓRZENIOWYCH

Starożytność

- I. Świat bogów greckich i bohaterów. Mitologia jako źródło wiedzy o życiu Greków.
- II. Rozwój imperium rzymskiego i jego rozpad.
- III. Ustrój demokratycznych Aten i republikańskiego Rzymu. Porównanie możliwości zaangażowań obywatelskich.
- IV. Morze Śródziemne w starożytności. Przestrzeń i historia.
- V. Obecność tradycji antycznej greko - rzymskiej oraz biblijnej we współczesnej kulturze europejskiej.

Średniowiecze

- I. Morze Śródziemne w średniowieczu. Przestrzeń i historia.
- II. Od cesarstwa rzymskiego do cesarstwa Ottonów - tradycja władzy uniwersalnej w średniowiecznej Europie.
- III. Od cesarstwa Ottonów do cesarstwa Habsburgów.
- IV. Więzi gospodarcze Europy średniowiecznej.
- V. Rycerstwo średniowieczne w życiu i literaturze.
- VI. Korona Królestwa Polskiego jako podstawa zjednoczenia Polski.
- VII. Wojna Święta w Średniowieczu. Uzasadnienie i przykłady.
- VIII. Jagiellonowie w Europie Środkowej i Wschodniej.
- IX. Kultura ludowa i kultura uczona w średniowiecznej Europie.
- X. Chrześcijaństwo Wschodnie i Zachodnie.

Czasy nowożytne

- I. Od Poitiers do Lepanto. Europa i islam- dziesięć wieków sąsiedztwa.
- II. Od gospodarki wsi do gospodarki świata. Kształtowanie się rynku światowego w epoce nowożytnej.
- III. Parlamentaryzm i absolutyzm. Formy ustrojowe państw europejskich w epoce nowożytnej.
- IV. Kształtowanie się społeczeństw obywatelskich w epoce nowożytnej.
- V. Od Kopernika do Kanta. Osiągnięcia nowożytnej myśli europejskiej.
- VI. Od Krzysztofa Kolumba do Jamesa Cooka. Odkrywanie i uzależnianie przez Europejczyków innych kontynentów.
- VII. Tradycja klasycyzm w sztukach pięknych i architekturze w epoce nowożytnej.

- VIII. Chryścijaństwo w epoce nowożytnej- reformy, wyznania, Kościoły.
- IX. Przemiany i specyfika polskiego parlamentaryzmu od konstytucji Nihil Novi do Konstytucji Trzeciego Maja.
- X. Rzeczpospolita w epoce królów elekcyjnych. Kierunki polityki zagranicznej i problemy wewnętrzne.
- XI. Modernizacja społeczeństwa i państwa polskiego w XVIII w.

Wiek XIX

- I. Bilans przemian cywilizacyjnych i gospodarczych na świecie w XIX w.
- II. Rozwój i funkcjonowanie parlamentaryzmu w XIX-wiecznym świecie.
- III. Główne prądy i ideologie XIX w.
- IV. Między ugodą a rewolucją - postawy Polaków wobec zaborców.
- V. Powstania narodowe - możliwości interpretacji i bilans.
- VI. Praca organiczna - możliwości interpretacji i bilans.
- VII. Czy Polacy utracili swój wiek XIX? Warunki modernizacji społeczeństwa polskiego przy braku własnej państwowości.

Wiek XX

- I. Źródła sukcesów i klęski utopii totalitarnej.
- II. Nowoczesne społeczeństwo i rozwój kultury masowej w XX w.
- III. Znaczenie odzyskania niepodległości przez Polskę dla samodzielnego funkcjonowania narodu polskiego, zapewnienia mu bezpieczeństwa oraz walki z zapóźnieniem cywilizacyjnym i kulturowym.
- IV. Dekolonizacja i ruchy wolnościowe w II połowie XX w.
- V. Rola wojny i przemocy w społecznym i politycznym życiu dwudziestowiecznego świata.
- VI. Procesy integracyjne w Europie i w świecie po II wojnie światowej.
- VII. Dzieje Polski po II wojnie światowej - próba bilansu.
- VIII. Zacofanie gospodarcze i próby jego przezwyciężenia w powojennym świecie.

IV. PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

Najdawniejsze dzieje ludzkości

A. Wiedza

Uczniowie powinni znać:

- systemy periodyzacji dziejów, okresów i epok archeologicznych,
- współzależności między doskonaleniem narzędzi pracy, osiadłym trybem życia, rozwojem rolnictwa i rzemiosła a poziomem rozwoju społecznego,
- główne etapy rozwoju ziem polskich i innych obszarów w pradziejach.

B. Umiejętności

Uczniowie powinni umieć:

- sporządzać diagramy, wykresy wskazujące przyczyny różnic w rozwoju poszczególnych obszarów,
- korzystać z zabytków archeologicznych jako źródeł historycznych.

Starożytność

A. Wiedza

Uczniowie powinni znać:

- genezę i funkcje państwa antycznego,
- wpływ środowiska naturalnego na proces rozwoju państw starożytnych,
- organizację życia gospodarczego i formy wytwórczości,
- formy zależności gospodarczej i politycznej w społeczeństwach antycznych,

- rolę religii w życiu społeczeństw starożytnych,
- przyczyny upadku cywilizacji antycznej,
- wkład cywilizacji starożytnych do kultury ogólnoludzkiej.

B. Umiejętności

Uczniowie powinni umieć:

- umieszczać wydarzenia w czasie i przestrzeni (chronologicznie, synchronicznie),
- porównywać (formy ustrojowe, wielkie religie świata starożytnego, systemy gospodarcze itp.),
- dostrzegać: uwarunkowania procesów osadniczych, dynamikę przemian politycznych, kulturowych, religijnych, gospodarczych,
- wartościować (np. koncepcje polityczne, kanon etyczny i estetyczny w literaturze i sztuce starożytnej),
- odnajdywać antyczne wątki we współczesnej kulturze,
- korzystać w sposób krytyczny z różnych źródeł informacji dotyczących starożytności, dokonywać ich selekcji i oceny,
- dostrzegać zmienność ocen historycznych,
- operować pojęciami i terminami: monarchia despotyczna, polis, republika rzymska, demokracja ateńska, oligarchia, tyrania, politeizm, antropomorfizm, imperium, sztuka klasyczna, kultura hellenistyczna, kultura antyczna, romanizacja, niewolnictwo .

Średniowiecze

A. Wiedza

Uczniowie powinni znać:

- uniwersalny charakter europejskiej kultury zachodniej (główne ośrodki, nauka, piśmiennictwo, budownictwo),
- kręgi kultury świata średniowiecznego, ich genezę i charakterystykę,
- zasady funkcjonowania i przemiany struktur państwowych w Europie,
- procesy rozszerzania się narodu politycznego,
- zasady funkcjonowania i przemiany struktur społecznych i gospodarczych w Europie,
- organizację i reformy Kościoła: współpracę i rywalizację z władzą świecką, wojny święte, herezje, okoliczności rozłamu i stosunki między Kościołem wschodnim i zachodnim,
- odniesienia regionalne, lokalne i narodowe historii powszechnej.

B. Umiejętności

Uczniowie powinni umieć:

- porównywać: (np. dziedzictwo cesarstwa i Kościoła wschodniego i zachodniego, różne formy ustroju i sprawowania władzy, style w architekturze itp.),
- dostrzegać dynamikę zmian struktury społecznej, form ustrojowych, wytwórczości,
- dokonać krytycznej oceny charakterystycznych dla średniowiecza typów źródeł historycznych,
- opracować recenzję i rozprawkę na podstawie filmu, audycji radiowej, książki,

- bronić własnego stanowiska w dyskusji, polemice,
- ilustrować wypowiedzi materiałem regionalnym,
- posługiwać się pojęciami i terminami dotyczącymi:
 - państwa, życia politycznego i władzy - monarchia patrymonialna, monarchia stanowa, państwo kościelne, państwo zakonne, federacja, inkorporacja, rozdrobnienie feudalne (rozbicie dzielnicowe), prawo książęce, kodyfikacja prawa, reprezentacja stanowa, naród polityczny, wiec, rada królewska, samorząd wiejski, samorząd miejski,
 - społeczeństwa, senior, wasal, stan, immunitet, lenno, przywilej,
 - gospodarki - gospodarka zamknięta, trójpolówka, cech, prawo składu, renta naturalna, renta odrobkowa, czynsz, lokacja, kolonizacja,,
 - Kościoła i religii - papież, papieństwo, diecezja, biskup, parafia, beatyfikacja, kanonizacja, chrystianizacja, misja, krucjata, rekonkwista, herezja, schizma, bulla, synod, sobór, inwestytura, prawo kanoniczne, islam, konkordat,
 - kultury - renesans karoliński, scholastyka, romanizm, gotyk, kultura uniwersalna, uniwersytet.

Historia nowożytna

A. Wiedza

Uczniowie powinni znać:

- formy życia politycznego i sprawowania władzy w monarchii absolutnej, monarchii konstytucyjnej, republice,
- specyfikę ustrojową Rzeczypospolitej szlacheckiej (łącznie z uniami polsko - litewskimi),
- rozbiory Polski w kontekście wewnętrznym i międzynarodowym,
- przemiany społeczne czasów nowożytnych,

- przyczyny i mechanizmy tworzenia się rynku światowego,
- początki gospodarki rynkowej w Europie i Ameryce Północnej,
- powstanie nowych wyznań i Kościołów,
- przemiany w kulturze, nauce i umysłowości europejskiej XVI - XVIII w.

B. Umiejętności

Uczniowie powinni umieć:

- dostrzegać genezę zjawisk i procesów historycznych oraz lokalizować je czasowo - przestrzennie (odkrycia geograficzne, reformacja, ekspansja kolonialna, absolutyzm, rozbiory Polski, rewolucja francuska, industrializacja i urbanizacja),
- dostrzegać i interpretować różnice w ocenie zjawisk i procesów historycznych,
- formułować własne opinie oraz je uzasadniać i ich bronić,
- porównywać koncepcje ustrojowe, polityczne, gospodarcze, religijne: kultury, style architektury, efekty postępu cywilizacyjnego na różnych obszarach,
- objaśniać mechanizmy walki politycznej,
- interpretować charakterystyczne dla epoki źródła historyczne,
- posługiwać się pojęciami i terminami dotyczącymi:
 - polityki - demokracja szlachecka, wolna elekcja, konfederacja, rokosz, monarchia absolutna, monarchia konstytucyjna, republika, państwo liberalne, unia, lewica, prawica, rewolucja, parlament, państwo federacyjne, społeczeństwo obywatelskie, bonapartyzm,
 - gospodarki - kolonia, merkantylizm, protekcjonizm, fizjokratyzm, gospodarka rynkowa, rynek światowy, giełda, kapitał, monopol, obligacja, urbanizacja, industrializacja, manufaktura, nakład, liberalizm, folwark, pańszczyzna,
 - religii i kultury - katolicyzm, protestantyzm, reformacja, tolerancja religijna, Kościół narodowy, sekularyzacja, humanizm, Odrodzenie, Oświecenie, Barok, racjonalizm, empiryzm, klasycyzm, sarmatyzm, kosmopolityzm, sentymentalizm.

Wiek XIX

A. Wiedza

Uczniowie powinni znać:

- genezę i przebieg głównych procesów dziejowych (demokratyzacja, industrializacja, formowanie się nowoczesnych narodów),
- główne prądy umysłowe i ideologie,
- dorobek kultury polskiej w XIX w.

B. Umiejętności

Uczniowie powinni umieć:

- dokonać analizy charakterystycznych dla XIX w. źródeł historycznych,
- dokonać samodzielnej oceny faktu lub procesu historycznego na podstawie materiałów źródłowych, podręcznika literatur przedmiotu, przedstawić wyniki pracy w formie referatu, artykułu polemicznego itp.,
- sporządzać zestawienia chronologiczne, synchroniczne i statystyczne, interpretować zawarte w nich dane,
- operować pojęciami:
 - polityka i społeczeństwo, restauracja, praca organiczna, opozycja parlamentarna, konspiracja, partia polityczna, ordynacja wyborcza, demokracja przedstawicielska, demokratyzacja, socjalizm, konserwatyzm, liberalizm, militarizm, nacjonalizm, koalicyja, autonomia, biurokracja, klasa społeczna, warstwa społeczna, modernizacja, społeczeństwo przemysłowe, naród nowoczesny,
 - gospodarka, kapitalizm, przewrót przemysłowy, industrializacja, wolna konkurencja, koniunktura, kryzys, monopol,
 - kultura, romantyzm, pozytywizm, naturalizm, modernizm, impresjonizm, upowszechnienie oświaty.

Wiek XX

A. Wiedza

Uczniowie powinni znać:

- charakter i zasady funkcjonowania systemów totalitarnych,
- przyczyny, przebieg i konsekwencje konfliktów światowych,
- najważniejsze instytucje współpracy międzynarodowej i wyniki ich działania,
- mechanizmy przemian społecznych i rozwoju cywilizacyjnego w XX w.,
- uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe funkcjonowania odrodzonego państwa polskiego oraz bilans jego dokonań.

B. Umiejętności

Uczniowie powinni umieć:

- dokonać krytycznej analizy źródeł historycznych charakterystycznych dla wieku XX z uwzględnieniem źródeł audiowizualnych,
- samodzielnie przeprowadzić (na podstawie różnorodnych samodzielnie odnajdywanych materiałów) rekonstrukcję konkretnego procesu dziejowego i scharakteryzować go,
- dokonać typologii i porównań ruchów politycznych,
- ukazać społeczny, kulturowy i cywilizacyjny kontekst życia politycznego,
- posługiwać się pojęciami: totalitaryzm, społeczeństwo masowe, kultura masowa, struktura społeczna,

V. UWAGI O REALIZACJI PROGRAMU

Osiągnięcie celów dydaktyczno - wychowawczych stawianych przez program wymaga stosowania zróżnicowanych form i metod pracy. Nauczyciel nie powinien być głównym źródłem informacji dla ucznia, lecz organizatorem intelektualnego rozwoju młodzieży w czasie lekcji i poza szkołą. Realizując ten wymóg, powinien przygotowywać zestawy zadań do wykonywania indywidualnie i w zespołach roboczych, kontrolować i korygować pracę zespołów i indywidualnych uczniów .

Obok tradycyjnych metod nauczania, jak opis czy wykład, należy stosować możliwie jak najszerszej metody poszukujące, a zwłaszcza zakładające samodzielną pracę uczniów (z tekstem źródłowym, podręcznikiem, książką popularnonaukową i naukową, mapą, materiałem prasowym etc.). Za szczególnie godne polecenia należy uznać metody angażujące całą klasę i wciągające uczniów do opiniowania pracy i poglądów swoich i kolegów (prezentowanie w klasie referatów i esejów połączone z dyskusją, debaty, wywiady etc.). Duże walory wychowawcze i poznawcze kryje w sobie metoda dyskusji. Ważne jest, aby uczeń zdawał sobie sprawę z dyskusyjności swych opinii, starał się je możliwie najlepiej uzasadniać, posiadał jednocześnie umiejętność przyjmowania argumentów strony reprezentującej inny pogląd, poznawał zasady i tajniki sztuki wypowiedzi oraz sporu intelektualnego.

Jednym z warunków rozwijania myślenia historycznego jest ukierunkowanie procesu nauczania na rozwiązywanie zadań przygotowywanych przez nauczyciela dla konkretnej grupy. Odgrywają one istotną rolę w długofalowym planie pracy z daną klasą. Zadania te powinny obejmować zestawy:

- ćwiczeń warsztatowych - polegających na interpretacji różnorodnych materiałów źródłowych,
- gier dydaktycznych i dyskusji - wymagających od ucznia zrozumienia postaw i sposobu myślenia innych jednostek i grup ludzkich w konkretnej sytuacji,
- ćwiczeń doskonalących umiejętność wypowiedzi i obrony własnych poglądów,
- ćwiczeń erudycyjnych - doskonalących umiejętność poszukiwania informacji,
- szczególnie cenne są ćwiczenia, które mają na celu wyrabianie samodzielności myślowej i umiejętności analizy porównawczej (zadanie budowy przekroju historycznego, poszukiwanie przyczyn i mechanizmów wybranego zjawiska czy procesu historycznego). Istotną pomocą przy budowie takiego zestawu zadań może być załączony do programu cykl treści fakultatywnych.

KORELACJA Z NAUCZANIEM INNYCH PRZEDMIOTÓW

W procesie dydaktycznym nauczania historii konieczna jest integracja z innymi przedmiotami, zwłaszcza humanistycznymi. Korelacja historii z językiem polskim, łaciną, geografą, muzyką, plastyką, wiedzą o społeczeństwie i naukami przyrodniczymi umożliwia wszechstronne przedstawienie problematyki, np. społeczeństwa, gospodarki, państwa, kultury, stanowi podstawę do syntezy różnorodnych informacji i sposobów opisywania świata.

Szczególną uwagę należy zwrócić na możliwość wykorzystywania wiedzy i umiejętności zdobytych w czasie nauki historii przy interpretacji tekstu literackiego. Odczytywanie dzieła literackiego jako źródła historycznego (zwłaszcza dziennika, pamiętnika, literatury faktu, reportażu etc.) pozwala uczniom znacznie wzbogacić wiedzę o postawach i sposobach myślenia człowieka z danej epoki, ilustracja lekcji historii najnowszej fragmentami twórczości Gustawa Herlinga - Grudzińskiego, Tadeusza Różewicza, Tadeusza Borowskiego, Aleksandra Sołżenicyna może pomóc w zrozumieniu natury kryzysu wartości w dobie totalitaryzmu, w ocenie prób ocalenia godności ludzkiej, w niwelowaniu uprzedzeń i stereotypów narodowych, światopoglądowych i politycznych. Niezwykle płodne może być w wychowaniu historycznym wykorzystywanie opracowań historycznoliterackich. Pozwalają one na ukazywanie relacji między formacjami kulturowymi poszczególnych epok a historią polityczną, czy gospodarczą.

Współpraca nauczyciela historii i polonisty może dotyczyć poszukiwania źródeł kultury europejskiej i uznawanych powszechnie wartości, korzeni symboli artystycznych, obecności spuścizny kulturowej różnych epok i regionów we współczesnym świecie. W trakcie analizy literackiej wizji świata i zawartych w literaturze wzorców oraz przy porównywaniu ich z wiedzą zawartą w opracowaniach historycznych należy pamiętać o specyfice utworu literackiego jako źródła historycznego, o prawie autora do subiektywnego oglądu postrzeganego świata, do posługiwania się fikcją literacką, etc.

Nauczanie dziejów kultury w czasie lekcji historii wymaga korelacji z plastyką. Interpretacja malarstwa historycznego (choćby grafik Artura Grottgera) stanowić może punkt wyjścia do wymiany poglądów na temat relacji między jednostką, jej dziełem a rzeczywistością inspirującą powstanie obrazu, pomaga w nauce wartościowania zjawisk artystycznych w perspektywie historycznej i uniwersalnej, wymaga jednak współpracy z osobą realizującą program plastyki.

Znajomość stylów artystycznych wynoszona z lekcji plastyki może być wykorzystywana przy odnajdywaniu i interpretacji zabytków kultury materialnej.

Analogicznie przedstawia się sprawa relacji między treściami historycznymi i muzyką. Muzyka z analizowanej epoki historycznej, pieśni religijne i patriotyczne stanowią cenne źródło historyczne, ich analiza zaś w kontekście innych materiałów historycznych pozwala lepiej zrozumieć charakter epoki i postawy oraz uczucia ludzi. Jednak pełne wykorzystanie ich walorów edukacyjnych i estetycznych tych utworów umożliwia dopiero współpraca nauczycieli obu przedmiotów.

Szczególną rolę w edukacji historycznej spełnia geografia. Znajomość mapy fizycznej i środowiska geograficznego jest warunkiem zrozumienia przemian społeczno - gospodarczych i politycznych. Lokalizacja przestrzenna wydarzeń historycznych, śledzenie procesów integracyjnych, migracji, przemian w stosunkach międzynarodowych oraz geograficznych uwarunkowań polityki zagranicznej i wewnętrznej etc. jest możliwe jedynie przy wykorzystywaniu wiedzy i umiejętności zdobytych na lekcjach geografii. Z drugiej strony w nauce geografii wiedza o historycznym kontekście sytuacji społecznej, politycznej i gospodarczej świata także bardzo często bywa niezbędna. Korelacja tych przedmiotów może ułatwić uczniom dostrzeganie relacji między światem natury a cywilizacją, ukazać dynamicznie wpływ działalności człowieka na środowisko.

Elementy wiedzy z zakresu fizyki, chemii i biologii są niezbędne przy omawianiu różnych aspektów procesu dziejowego (choćby maszyna parowa, elektryczność - i ich wykorzystywanie).

Korelacja różnych dziedzin wiedzy w szkole średniej jest zadaniem niezwykle trudnym. W istniejącym stanie rzeczy nie ma możliwości takiego dopasowania do siebie programów, które pozwoliłyby na uniknięcie powtórzeń i jednocześnie zapewniło synchronizację omawiania ząębajającej się problematyki w tym samym czasie. Autorzy programu sugerują uzgodnienie wspólnej strategii nauczania przez grono nauczycieli przedmiotów humanistycznych w odniesieniu do każdej klasy, tak aby szczególnie istotne problemy o charakterze interdyscyplinarnym mogły być omawiane z kilku punktów widzenia (np. zapraszanie nauczyciela geografii na lekcje poświęcone odkryciom geograficznym czy historyka na lekcje poświęcone interpretacjom dzieła literackiego, wspólna organizacja inscenizacji historycznej, dyskusje o charakterze interdyscyplinarnym). Kształt takiej współpracy musi być dostosowany do możliwości organizacyjnych i materialnych szkoły oraz do zainteresowań uczniów.

VI. KONTROLA I OCENA OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW

Sprawdzanie i ocena osiągniętych wyników nauczania - uczenia się historii stanowi jeden z najważniejszych czynników decydujących o efektach pracy dydaktyczno - wychowawczej.

Kontrola postępów w nauce pozwala rozpoznać istotę, przejawy i przyczyny trudności i błędów uczniowskich oraz ocenić skuteczność pracy nauczyciela. Wielostronna i systematyczna kontrola zapobiega narastaniu luk w wiadomościach, błędom i deformacjom w rozumieniu procesu historycznego, a nade wszystko inspiruje procesy samokontroli i samooceny uczniów.

Przedmiotem kontroli jest:

- znajomość faktów i dynamiczne ujmowanie przeszłości oraz dostrzeganie przejawów i skutków wydarzeń historycznych,
- praktyczne opanowanie umiejętności ogólnych i specjalistycznych, których wpojenie należy do celów nauczania przewidzianych programem.

Kontrola bieżąca na lekcjach historii wiąże się z potrzebą utrwalenia wiedzy i umiejętności na każdej lekcji. W toku rekapitulacji pierwotnej, pod koniec lekcji poświęconej wprowadzeniu nowego materiału, należy ustalić, czy został on należycie zrozumiany i przyswojony. Pytania sprawdzające stawiane uczniom w toku kontroli bieżącej dotyczą zazwyczaj przebiegu i skutków wydarzeń, ich uwarunkowań czasowo - przestrzennych, rozumienia nowych pojęć i terminów. Jednocześnie nauczyciel może udzielić dodatkowych informacji i wyjaśnień. Rekapitulacja pierwotna służyć może do oceny metod i form pracy lekcyjnej - i do podnoszenia jej skuteczności. Obok kontroli indywidualnej należy stosować kontrolę grupową.

Może to być wspólne wartościowanie wydarzeń lub postępowania bohaterów historycznych, a w klasach najstarszych dyskusja. Ważną rolę odgrywają lekcje syntetyzujące.

Należy też wykorzystać testy dydaktyczne sprawdzające wiedzę i umiejętności uczniów. Test może mieć charakter etapowy lub podsumowujący. Test etapowy ma charakter problemowy, odnosi się do wybranych zagadnień (dział programu, okres historyczny), określonych umiejętności lub metod i technik dydaktycznych, których skuteczność zamierzamy sprawdzić. Historia jako przedmiot nauczania z trudem poddaje się kontroli za pomocą narzędzi pomiaru dydaktycznego. Aby test historyczny spełnił skutecznie swą funkcję kontrolno - oceniającą, jego zadania powinny uwzględniać hierarchię ważności osiągnięć uczniów w przedmiocie i charakteryzować się zróżnicowanym stopniem trudności. Tylko wówczas, gdy stopień trudności testu będzie właściwy możliwa będzie obiektywizacja ocen szkolnych i prawidłowe odniesienie uzyskanych wyników do skali ocen.

Testy i sprawdziany konstruowane według teorii pomiaru dydaktycznego są jednym z wielu, lecz nie uniwersalnym narzędziem kontroli osiągnięć szkolnych. Należy się nimi posługiwać ostrożnie i łączyć w praktyce szkolnej różne sposoby kontroli i oceny.

Istotnym czynnikiem wpływającym na ogólną ocenę ucznia powinny być efekty jego samodzielnej pracy poza szkołą. W ciągu każdego roku szkolnego uczeń powinien przygotować recenzję z wybranej pracy historycznej lub popularnonaukowej oraz pracę o charakterze referatu lub eseju przygotowanego na podstawie różnorodnego materiału źródłowego i literatury historycznej. W miarę możliwości najlepsze prace należy przedstawiać w klasie jako materiał do dyskusji.

W ocenie pracy uczniów z historii ważne są zarówno jej rezultaty, jak i droga do tych rezultatów prowadząca.

Podobnie jak kontrola, tak i ocena może dotyczyć pojedynczego ucznia, grupy, klasy, szkoły. W każdym przypadku cele oceny są różne. Przy ocenie indywidualnej chcemy uzyskać pogląd, czy i w jakim zakresie uczeń rozporządza wiedzą i umiejętnościami w zakresie przewidzianym w programie. Przy ocenie grupowej stwierdzamy, czy wymagania graniczne nie są wygórowane lub zaniżone, jak radzą sobie uczniowie postawieni w nowej sytuacji (dyskusja, wystąpienie publiczne, wycieczka historyczna).

Przedmiotem oceny ucznia jest suma posiadanych przezeń wiadomości i gotowość do pamięciowej ich reprodukcji oraz różne przejawy aktywności intelektualnej, w tym rozumienie i umiejętność interpretacji faktów, pracy z źródłem historycznym, sformułowania wypowiedzi ustnej, przygotowania pracy pisemnej (na poziomie przewidzianym dla danego etapu kształcenia) oraz inne umiejętności, których zdobywanie jest przewidziane w programie nauczania.

Przy ocenie brana jest także pod uwagę aktywność ucznia na lekcjach, w pracy pozalekcyjnej i pozaszkolnej.

W przypadku uczniów upośledzonych fizycznie nauczyciel powinien rozważyć dodatkowe sposoby oceniania ich osiągnięć i specjalne potrzeby edukacyjne.

Autorzy programu proponują następujące wyznaczniki dla określenia indywidualnych wyników nauczania w sześciostopniowej skali ocen:

- 6 - uczeń posiada wiedzę historyczną w zakresie wyraźnie wykraczającym poza obowiązkowe wymagania programowe - systematycznie pracuje (w miarę możliwości pod opieką nauczyciela) nad pogłębieniem wiedzy historycznej, czyta książki spoza obowiązkowych kanonów lektur, uczestniczy i osiąga sukcesy w szkolnych i pozaszkolnych konkursach i olimpiadach przedmiotowych. a jego zasób wiedzy i umiejętności historyczne, wskazują wyraźne uzdolnienia humanistyczne.
- 5 - uczeń posiada wiedzę w zakresie wykraczającym poza obowiązkowe wymagania programowe, wykazuje zainteresowanie problematyką historyczną, jest aktywny na lekcji, wykonuje dobrowolnie dodatkowe zadania wykraczające poza podstawowe wymagania programowe, uczestniczy w szkolnych i pozaszkolnych konkursach i olimpiadach przedmiotowych.

- 4 - uczeń dysponuje wiedzą wymaganą w programie, wykonuje zadania wymagające opanowania umiejętności przewidzianych programem, jest aktywny w czasie lekcji, podejmuje się wykonywania zadań o charakterze dobrowolnym.
- 3 - uczeń opanował materiał przewidziany w programie nauczania w stopniu zadowalającym potrafi wykonać polecenia wymagające zastosowania umiejętności przewidzianych w programie o średnim stopniu trudności.
- 2 - w wiadomościach ucznia w stosunku do w materiału przewidzianego w programie nauczania występują luki, jednak po korekcie ze strony nauczyciela potrafi wykonać polecenia wymagające zastosowania umiejętności przewidzianych w programie, dysponuje podstawowymi umiejętnościami umożliwiającymi uzupełnienie braków w czasie dalszego kształcenia.
- 1 - uczeń nie opanował wiedzy i umiejętności w sposób pozwalający na kontynuację nauki na wyższym szczeblu kształcenia.

Nauczycieli i metodyków uprzejmie prosimy o kierowanie uwag i komentarzy na temat programu.

Nasz adres:

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne

Dr Jadwiga Stankiewicz

Pl. Dąbrowskiego 8

00-950 Warszawa

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1997

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne

Warszawa 1997

Wydanie pierwsze

Zam. 175

Druk i oprawa: PW „Tolek” — Drukarnia im. K. Miarki
Mikołów, ul. Żwirki i Wigury 1

Program opracowany na zlecenie

Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych

Z programem tym zgodne są następujące podręczniki.

J. Tazbirowa, E. Wipszycka

Historia 1. Starożytność

H. Manikowska, J. Tazbirowa

Historia 1. Średniowiecze

T. Cegielski, K. Zielińska

Historia 2. Dzieje nowożytne

K. Zielińska, Z. Kozłowska

Historia 2. Dzieje nowożytne 1492-1815

G. Szelałowska

Historia 3. Dzieje nowożytne i najnowsze 1815-1870

G. Szelałowska

Historia 3. Dzieje nowożytne i najnowsze 1870-1939

A. Pankowicz

Historia 3. Polska i świat 1815-1939

R. Tusiewicz

Historia 4. Polska współczesna 1944-1989

Andrzej Pankowicz

Historia 4. Polska i świat współczesny

K. Szelałowska

Wykłady z historii powszechnej dla szkoły średniej